

19. Yüzyıl Osmanlı Hukuk Sisteminde Gayrimüslim Cemaatlere Tanınan Adlî Yetkiler ve Bakmaya Yetkili Oldukları Davalar

Macit Kenanoğlu*

In this article the changes and differences brought to the Ottoman legal system after the midst of 19th century concerning the judicial power and jurisdiction granted to the non-muslim religious communities, in respect to Ottoman classical period, are investigated. Whether the judicial powers granted to non-muslim religious communities were increased or not, and what kind of cases and disputes they are authorized to settle has to be taken into consideration. This article is mainly based on the leading legal texts and constitutional documents of the 19th century Ottoman Empire: such as Edict of Reorganization, Edict of Reform, and 1876 constitution. In addition to these, lots of fundamental laws issued by State to regulate the establishment of patriarchates and rabbinate, patriarchal berats, and the acts regulating the personal rights of non-muslim subjects have deeply been taken into account. On the other hand it is aimed to reach a conclusion by referring to a legal text containing legal arguments on some specific matters between State and non-muslim religious communities. The differences between the State officials and non muslim religious authorities about the way of interpretation of the existing regulations and the meaning of the provisions of these regulations should be strictly emphasized. It should be stated that Ottoman officials are very sensitive and aware of the meaning of legal terms used in these legal texts. The meaning of legal terms is explained by State by referring to the spiritual and corporal aspects of a legal dispute. Spiritual aspects of a legal matter were settled by non-muslim religious communities, but the corporal or temporal aspects of the same matter were definitely settled by State authorities.

Key Words: Ottoman, Non-muslims, Patriarchate, Rabbinate, Legal case, Judicial power of non-muslim religious communities, Interpretation of laws.

A. GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nda gayrimüslim cemaatlerin ruhânî işlerini görmeğe yetkili patrikhânelerin ve hahambaşılığın kendi cemaat üyelerine ilişkin her tür davaya bakmaya yetkili olduğu hususunda varit olan çeşitli rivayetlerin veya peşin kabul-lerin hukukî bir zemini olmadığı 19. yüzyıl öncesinde klasik dönemdeki uygulamalar ışığında ortaya çıkmış bulunmaktadır.¹ Bu makalede, 19. yüzyılın sonlarında Rum ve Ermeni patrikhâneleri ile devlet görevlileri arasında patrikhânelerin bakmaya yetkili olduğu davalar konusunda cereyan eden tartışmalarla ilgili oldukça uzun sayılabilecek bir belgede geçen ifadeler ve devletin bu konudaki mülahazalarını ve yaşanan tartışmalarda kullanılan kavramların anlam ve içeriğine ilişkin yaklaşımlarını ele almaya çalışacağız.

* Doç. Dr. Fatih Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

¹ M. Macit Kenanoğlu, Osmanlı Millet Sistemi, Mit ve Gerçek, Klasik Yayınları, 2. bs., İstanbul 2007, s.203-216

Ekte neşredilen metinlerde özellikle Rum ve Ermeni cemaatlerin idareci ve yetkili kurumlarının kanûnen sahip oldukları yetkiler konusunda Osmanlı devlet yetkilileri ile farklı düşündükleri, hukukî metinleri farklı yorumladıkları ve bunu bir pazarlık konusu haline getirdikleri görülmektedir. Neşredilen metinler, 19. yüzyılda gayrimüslimlere ilişkin hukukî metinler ve özellikle patrikhâne nizamnâmelerinin yayınlanmasından sonra Rum ve Ermeni patriklerinin yetkili olduklarını ileri sürdükleri hususlara karşı devlet yetkililerinin hukukî mülâhazalarına ve meselenin hangi hukuki kavram ve gerekçelere dayanarak tartışıldığına da işaret etmektedir.

Tanzimât'ın ilanından sonraki dönemde rastladığımız ve patrikhânelerin bazı davaları devletin verdiği izin çerçevesinde karara bağlaması uygulaması Patrikhâne nizamnâmelerinden sonra bir takım hükümler çerçevesinde hukuki bir düzenlemeye kavuşturulmuştur. Özellikle aşağıda neşredeceğimiz belgede bu nizamnâmelerin bazı maddelerine atıflar yapılmaktadır. Ancak daha da önemli olan husus, bu maddelerin Osmanlı adlî makamları ile patrikhâne yetkilileri tarafından farklı yorumlanmış olmasıdır. Devletin, Rum ve Ermeni patriklerince kullanılması halinde kendi egemenlik hakkına hâle vereceğini düşündüğü yetki ve uygulamaları, patrikhâne yetkilileri kendilerine verilmiş bir hak olarak görmekte-dirler. Belgede geçen kavramlar üzerinde yapılan tartışmalar da bu konuda meselenin anlaşılmasına yardımcı olabilecek niteliktedir.

Öncelikle 19. yüzyılın temel hukukî metinleri olan Tanzimât ve Islahât fermanları ile Kanûn-i Esasîde ve patrikhâne ve hahamhâne nizamnâmelerinde ve patriklik beratlarında Rum ve Ermeni patrikhâneleri ile Yahudi hahambaşılığına verilen yetkiler ve ayrıca bunlar dışında çıkarılan bazı kanun ve iradelere göz atarak bu düzenlemeler ışığında ekte yer alan belgelerin ve bu belgelerde yer verilen kavramların değerlendirilmesine çalışılacaktır.

B. 19. Yüzyıldaki Hukukî Metinlerde Gayrimüslim Cemaatlere Verilen Hakların Kapsamı

Burada ele alacağımız hukukî metinler Tanzimât ve Islahât fermanları gibi bir kısım anayasal belgeler ve ilk Türk Anayasası olan Kanûn-i Esâsî gibi temel hukuki belgeler ile Patrikhâne ve Hahambaşılık nizamnâmeleri, nizamnâmelerin neşrin-den sonra farklı Rum ve Ermeni cemaat patriklerine verilen patriklik beratları ve bir de Hristiyanların tereke ve mirasçılıklarına ilişkin devletçe çıkarılmış kanunlar ve patrikhânelerin dinî imtiyazlarına ilişkin sadır olan iradelerdir.

I. Anayasal Belgelerde ve Kanûn-i Esâsî'de Gayrimüslim Cemaatlere Tanınan Haklar

Konunun anlaşılması için 19. yüzyılda Osmanlı Devleti için önemli anayasal belge niteliğindeki metinlere ve Kanun-i Esasiye göz attığımızda gayrimüslim cemaatlerle ilgili ne tür düzenlemelere yer verildiği ve şayet varsa klasik dönemden farklı olarak ne tür hakların tanındığını tespit etmek gerekir.

a) Tanzimât ve Islahât Fermanlarında Verilen Haklar

1839 Tanzimât Fermanı'nda spesifik olarak gayrimüslimlere bir hak tanındığından söz edilemez.² Bu fermanla daha çok bütün tebaaya tanınan can emniyeti, ırz, namus ve malların korunması, vergi tayini, askere alınacak olanların askere alınmalarına ilişkin prosedür ve hizmet sürelerine ilişkin genel bir teminatın tanındığı görülmektedir. Bu nedenle Tanzimât Fermanı'nda gayrimüslimler için özel veya istisnaî anlamda verilmiş bir hak veya imtiyazdan ziyade devletin bütün tebaa için uygulamayı vadedtiği bir takım taahhütlerinden söz edilebilir.

Islahât Fermanı gayrimüslim tebaa açısından daha detaylı düzenlemeler içermektedir.³ Bu fermanla öncelikli olarak daha önceki dönemlerde gayrimüslimlere verilen dinî nitelikli imtiyaz ve muafiyetlerin (imtiyazât ve muâfiyât-ı ruhânîye) ibka edilip geçerliliğini devam ettireceğinin vurgulandığı görülmektedir. Daha da önemlisi bu fermanla her bir cemaatin muayyen bir süre içinde mevcut imtiyaz ve muafiyetlerinin gözden geçirilmesi ve zamanın gerektirdiği islahâtın Babîâlî nezaretinde patrikhânelerde teşkil edilecek meclisler vasıtasıyla yapılması öngörülmüştür. Önceki dönemin imtiyazları ile bu dönemde cemaatlere tanınan yeni statünün uyumlu hale getirilmesinin amaçlandığı görülmektedir. Bizim açımızdan önemli olan bu yeni statünün ne olduğunun ortaya konulmasıdır. Bunu da fermandaki ifadelerle bakarak tespit etmeye çalışacağız. Fermanla öne çıkan hususlar şöyle sıralanabilir:

*Patriklerin seçim usûlünün islahı ve patriklik beratlarında belirtildiği üzere ömür boyu nasb ve tayin edilmeleri ve tahliflerinin yapılması,

*Her ne ad altında olursa olsun rahiplere verilen cevaiz ve aidatların kaldırılması ve ruhbân sınıfına mensup herkesin makam ve mevkiine uygun olarak maaşa bağlanması,

*Hristiyan rahiplerin menkul ve gayrimenkûl mallarına dokunulmamak şartıyla Hristiyan ve diğer gayrimüslim cemaatlerin **milletçe olan maslahatlarının** idaresinin ruhban ve avamdan mürekkep komisyonlara bırakılması,

*İbadet yerlerinin tamir ve yeniden inşası konusunda ahalisi aynı din ve mezhepte bulunan yerlerde ibadet yerlerinin eski şekline uygun olarak tamir edilmesinin engellenmeyeceği, fakat yeniden inşa edilmek istenen ibadethanelerin devletin izni ile mümkün olabileceği,

*Belli bir mezhepte bulunanların sayısı ne olursa olsun ibadet ve ayinlerini serbestçe icra edebilecekleri,

*Bir sınıfın diğer sınıftan aşağı tutulmasını gerektiren tabir ve ifadelerin kullanılmayacağı,

*Din değiştirmek için kimsenin zorlanmayacağı,

*Müslümanlarla gayrimüslimler arasında veya gayrimüslimlerin kendi aralarında ticari veya cezai davaların muhtelit (karma) divanlara havale edileceği, bu divanlarda şahitlik edecek kişilerin kendi mezheplerine göre yemin edecekleri,

2 Tanzimât Fermanı için bk. Düstûr, Birinci Tertip, c.1, s.4, t.26 Şaban 1255/04.11.1839

3 Islahât Fermanı için bk. Düstûr, Birinci Tertip, c.1, s.7, t.Evail-i Cumadelahire 1272/08.06.1856

*Hukuk-i adiyeye ait davaların ise eyâlet ve liva muhtelit meclislerinde vali ve o yer kadısı hazır olduğu halde şer'ân ve nizâmen (şer'iyeye ve nizâmiye mahkemelerinde) görüleceği,

*Eğer gayrimüslimlerin kendi aralarında miras meselesinden dolayı bir ihtilaf zuhur ederse talep etmeleri halinde bu ihtilafların devlet tarafından patrikhânelere havale edileceği hususlarıdır.

Dava görme yetkisine ilişkin son üç maddede sayılanlara bakılacak olursa ticari ve cezai davaların karma divanlarda, hukuk-i adiyeye ait davaların ise eyalet ve liva karma meclislerinde görüleceği anlaşılmaktadır. Bu dava türüne miras davasının da dahil olduğu aşikârdır. Ancak burada miras ihtilaflarının talep halinde devlet tarafından patrikhânelere havale edileceği belirtilmiştir.

b) Kanûn-i Esâsî'de Tanınan Haklar

Türk hukuk tarihinin ilk anayasası olan Kanun-i Esasi bir anayasa olması itibarıyla bütün Osmanlı vatandaşları için genel prensipler koymakta ve esasen anayasa tarafından resmî din olarak kabul edilen İslamiyet yanında diğer din mensuplarının yararlanacağı hükümleri de içermektedir.⁴

*Bu çerçevede özellikle Kanûn-i Esâsî'nin 11. maddesi önem taşımaktadır. Bu maddede asayiş ve genel ahlakı (adâb-ı umûmiye) ihlal etmemek kaydıyla bütün dinlerin serbestçe icrası ve muhtelif cemaatlara verilen dinî imtiyazların devletin himayesi altında devam edeceği açıkça ifade edilmiştir.

*12. maddede bütün Osmanlı vatandaşlarının kanun ve nizamlara uygun olarak ticaret, sanat ve çiftçilikle uğraşmak üzere her türlü şirketi kurabileceği belirtilmiş,

*15. maddede, eğitimin kanunlara uymak şartıyla serbest olduğu,

*16. maddede bütün okulların devletin gözetimi altında olduğu belirtilerek farklı dinlerin kendi itikatlarına uygun eğitimleri icra edebilecekleri,

*17. maddede ise bütün Osmanlı vatandaşlarının din ve mezhebe ilişkin hususlar dışında kanun önünde eşit olduğu ifade edilmiştir.

Bu düzenlemelerden de anlaşılacağı üzere anayasa düzenlediği haklardan bütün tebaanın aynı şartlarla yararlanmasına yönelik düzenlemeler getirmektedir.

Kanûn-i Esâsî'de yer alan ve gayrimüslimleri ilgilendiren önemli hükümlerden birisi de 111.maddede yer almaktadır. Bu düzenleme özellikle yapılacak vasiyetler açısından önem taşımakta ve yetkili mercileri göstermektedir. Hükme göre "Müsakkafât ve müsteğallât ve nukûd-i mevkûfe hasılâtının şurût-i vakfiyesi ve teâmül-i kadîmi vechile meşrût lehine ve hayrât ve müberrata sarf olunmak üzere vasiyet edilen emvâl-in vasiyetnâmelerinde muharrer olduğu üzere mûsa lehine sarfına ve emvâl-i eytâmın nizâm-nâme-i mahsûsu vechile sûret-i idaresine nezâret etmek üzere her kazada her milletin bir cemaat meclisi bulunacak ve bu meclisler tanzim edilecek

4 Kanun-i Esasi için bk. Düstûr, Birinci Tertip, c.4, s.4, t.7 Zilhicce 1293/24.12.1876

nizâmât-ı mahsûsası vechile her milletin müntehab efradından mürekkep olacaktır ve mecâlis-i mezkûre mahalleri hükümetlerini ve vilâyât mecâlis-i umûmiyesini kendilerine merci bilecektir.”

Bu hükme göre vakıf hasılâtlarının ve vasiyetnâmelerde belirtilen hayır ve hasenata sarfedilmek üzere vasiyet edilen hususların yerine getirilmesi için her kazada her millete ait bir cemaat meclisi bulunacak ve bu meclisler de yapılacak bir nizamnameye göre her milletin kendi mensuplarından oluşacak, fakat bu meclisler buldukları yerlerdeki mahalli idareler ile vilayetlerdeki umumi meclislere bağlı olacaklardır. Bu da açıkça göstermektedir ki bu tür vakıf ve vasiyetnâmelerle ilgili millet meclislerinin bağlı oldukları yerler Patrikhaneler değil mahalli hükümetler ve vilâyet meclisleridir.

II. Patrikhâne ve Hahamhâne Nizamnâmelerinde Konunun Düzenlenişi

Ondokuzuncu yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda en önemli gelişmelerden birisi de Patrikhâne ve Hahambaşılık nizamnâmelerinin düzenlenmiş olmasıdır. Bu nizamnâmeler önce patrikhâne meclislerinde görüşülüp kabul edildikten sonra devletin tasdikine sunulmuş ve devletçe onaylandıktan sonra yürürlüğe girmiştir. İslahat Fermânı'nda yapılması öngörülen bu düzenlemeler, patrikhânelerin uygulamalarının belirli bir düzene sokulması açısından önem taşımaktadır.

Bu nizamnâmelerle gayrimüslim cemaatler içerisinde kişi ve kurumların ne gibi yetkilere sahip olduğu açıklığa kavuşmuştur. Ancak buradan her türlü problemin ortadan kalktığı anlamı çıkmamaktadır. Patrikhâne yetkilileri ile Osmanlı makamları arasında, sahip olunan yetkiler konusunda çıkan ihtilaflar nizamnamelerin neşrinde sonra da devam etmiştir.

a) Rum Patrikhânesi Nizamnâmesinde Yer Alan Hükümler⁵

Nizamnâmelerdeki düzenlemelere bakarken öncelikle bir hususa dikkat etmek gerekir. Nizamnâmelerdeki bir kısım imtiyazlar sadece ruhban sınıfından olan kişiler için söz konusudur. Dolayısıyla bu tür sınırlı imtiyazları sanki bütün cemaat üyelerine verilmiş imtiyazlar ya da patrik veya metropolitlerin bütün cemaat üyeleri üzerinde kullanabilecekleri imtiyazlar olarak görmemek gerekir. Bu çerçevede nizamnâmelerdeki düzenlemeler açısından öncelikle “ruhân sınıfından olan ve olmayan” ayrımının yapılması şarttır.

Rum Patrikhânesi Nizamnâmesine göre piskoposlar görevli oldukları yerde ikamet etmek ve kendi ruhânî yetki alanları içinde kalan (dâire-i hükümet-i ruhâniyelerinde olan) Hristiyanların ahval-i ruhâniyelerini görmek ve gözetmekle yükümlü olup kural olarak bu vazifeleri bizzat yerine getirmek zorundadırlar. (**Piskoposluğa Müstahak Olacak Rahiplerin Sıfat-ı Lazimeleriyle Usûl-i İntihablarını Mutazammın Nizamnâme, m.7**)⁶ Burada geçen “ahval-i ruhâniyelerini görmek ve gözetmek” kavramı verilen yetkinin dinî meselelerle ilgili olduğunu göstermektedir.

5 Rum Patrikhânesi Nizamnâmesi için bk. Düstûr, Birinci Tertip, c.2, s.902, t.21 Zilhicce 1276/11.07.1860

6 Rum Patrikhânesi Nizamnâmesi, ele aldığı konuyu değişik başlıklar altında yeniden numaralandırdığı için maddelerin hangi başlıklar altında yer aldığı ilgili maddenin içeriğinin aktarılmasının

Hukukî açıdan önemli bir düzenlemeye göre piskoposlar hakkında Hristiyan ahali tarafından yapılacak şikâyetlerde, Cemaat-i Metropolitân öncelikle hakkında şikâyet vaki olan piskopos ile şikâyette bulunanların aralarını telif ve ıslaha çalışacaktır. Eğer şikâyetçiler razı olmayıp piskopos ile muhakeme olunmayı talep ederlerse piskopos Dersaadet'e celb edilerek hakkında isnad olunan töhmetler ruhânî meselelere ilişkinse kilise kurallarına uygun olarak sadece Cemaat-i Metropolitân tarafından halledilecektir. Eğer konu dünyevî meselelere ilişkinse patrik ve cemaat-i metropolitân beraberce meclis-i muhtelit üyeleri arasından sekiz kişiden mürekkep (dördü piskopos dördü de avamdan olmak üzere) bir komisyon teşkil edecek ve bu komisyon her iki tarafın ifadesini kaydedip gerekli tetkikleri yaptıktan sonra tanzim edeceği mü-talaasını patrike arz edecek ve o kişiler hakkında gerekli cezanın ne olduğu Osmanlı Devleti kanunlarına göre tespit edilerek Babıâliye ifade edilecektir. Şayet metropolit veya piskoposun töhmeti cinayet cinsinden ise ruhânîlik sıfatı patrikhânece ref' edilerek Ceza Kanunlarına göre terettüp eden cezanın verileceği nizâm-nâmede ifade edilmiştir. (Piskoposluğa Müstahak Olacak Rahiplerin Sifat-ı Lazimeleriyle Usûl-i İntihablarını Mutazammın Nizamnâme, m.8)

Bu madde önemli bir düzenleme olup birkaç açıdan gayrimüslim cemaat idarecilerinin sahip oldukları yetkilerin niteliğini tespitinde önem taşımaktadır. Her şeyden önce maddede geçen "aralarını telif ve ıslaha çalışacağı" ifadesi bunun bir dava görme değil ıslah (yani tarafları barıştıрма) yetkisi olduğunu göstermektedir. Maddede yer verilen "piskopos ile muhakeme olunmayı talep ederlerse" ifadesindeki "muhakeme" kavramına bakarak yetkili kişilerin hukukî anlamda dava görme yetkisine sahip olduklarını kabul etmek doğru değildir. Maddede yer alan ifadeler bu yetkinin içeriği konusunda açık bir fikir vermektedir. Maddeye göre, dinî meselelere ilişkin konular patrikhane meclislerince meselenin dini hükmü ne ise ona göre çözülecek, dünyevi meselelere ilişkin problemler ise oluşturulacak bir komisyon vasıtasıyla adeta bir disiplin soruşturması şeklinde yürütülecek ve bu gibi meseleler Osmanlı Devleti kanunlarına göre cezalandırılacaktır. Bu gibi durumların Osmanlı makamlarına arz edileceği ve işlenen suç cinayet derecesinde ise hakkında Ceza Kanununa göre hüküm verileceği maddede açıkça zikredilmektedir. Bu maddeye bakarak bu tür cezaların patrikhane makamlarınca verilip uygulanacağı gibi yanlış bir fikre kapılmamak gerekir. Bu madde sadece ruhani meseleleri patrikhane yetkililerine bırakmaktadır. Bu ruhani meselelerin ne olduğunu da açık bir biçimde belirlemek gerekir. Çünkü bu ifade mutlak olarak alınırsa her şeyin dinî mesele olduğu rahatlıkla ifade edilerek Osmanlı devlet yetkililerinin görev alanına giren konuları onların yetki sahası dışına çıkarmak mümkün olabilecektir. Nitekim yayınladığımız belgede de, yaşanan tartışmaların bir kısmı bir olayın ruhânî yönü ile cismânî yönü arasında bir ayırım yapılması gerektiğine, en azından Osmanlı makamlarının bu ayırımı önemsediklerine işaret etmektedir.

Taraflar arasında ihtilaf konusu oluşturan meselelerden birisi de suç işleyenlerin kim tarafından tevkif edileceği meselesidir. Bu konuda ruhân sınıfına mensup cemaat üyeleri ile olmayanlar arasında kesin bir ayırım yapmak gerekir. Nizâm-nâmedeki bir düzenlemeye göre mazûl piskoposların töhmeti ruhânî meselelere dairse, ika-met mahalli patrik ve cemaat-i metropolitân tarafından tayin edilecek, dünyevî

ardından parantez içerisinde belirtilmiştir.

cürümlere ilişkinse ikamet yeri Babîâlî ile Patrikhâne arasında haberleşilerek tayin edilecektir. (**İstanbul Patriği ile Cemaat-i Metropolitanın Yekdiğerine Olan Mûnasebetini Havi Nizamnâme Tercümesi, m.11**) Meclis-i Muhtelit-i Dâimînin Sûret-i Teşkilî Nizâm-nâmesi'nin 13.maddesine göre rüşvet ve irtikâb'la ilgili meclis azalarından biri hakkında bir dava söz konusu olduğunda eğer aza piskoposlardansa Piskopos Nizamnâmesi'nin sekizinci maddesine uygun olarak muamele yapılacak, avamdan ise Ceza Kanunnamesi hükümlerine göre muhakemesinin icra edilmesi için keyfiyet Babîâlî'ye arz edilecektir. (**Meclis-i Muhtelit-i Dâimînin Sûret-i Teşkilî Nizamnâmesi, m.13**) Bu düzenlemeler patriklere veya cemaatin diğer yetkili kurumlarına mutlak bir tevkif yetkisi vermemekte, sadeceruhbân sınıfına mensup olanların din adamı olma vasfına hürmeten tahkikât sonuçlanıncaya kadar geçici olarak patrikhanelerde ikamet ettirilmelerine izin vermektedir.

En önemli ihtilaf konularından birisi de vasiyet ve miras meselelerine ilişkindir. Bu konuyu ele alırken de ruhban sınıfından olan ve olmayan ayrımına dikkat etmek gerekir. Çünkü patriklerin el koyabilecekleri terekeler ve malların miktar ve içeriği buna göre şekillenmektedir. Nizamnâmeye göre Piskoposlar görevde buldukları sürece ölümlerinden sonrasına ilişkin olarak kendi mallarına dair vasiyet etmeğe yetkili değillerdir. Bu gibi piskoposların ölümlerinden sonra, ilk olarak terekelerinden cenaze masrafları ödenecek, arta kalan menkul ve gayrimenkul malları ise üçe bölünerek, birinci kısmı bulunduğu piskoposluğa gelir temin etmek için emlak ve akarât iştirasına tahsis edilecek, ikinci kısmı müteveffanın akrabasına ait olacak, üçüncü kısmı ise ikiye bölünerek bir kısmı Rum cemaatinin Dersaadette bulunan hayrât ve hasenâtına tahsis edilecek, bir kısmı da İstanbul Patriğinin yıllık maaşını karşılamak üzere Patriklik gelirleri arasına intikal ettirilecek, Patriğin maaşından artan kısım da yine milletin Dersaadet'teki hayır ve hasenâtına sarf edilecektir. Ölen piskoposun terekesi içerisinde akrabalarından kendisine kaldığı şer'an sabit olan mallar varsa bunlar hakkında vasiyette bulunabileceği ve bu vasiyetin geçerli olacağı ifade edilmiştir. Şayet bu mallar hakkında herhangi bir vasiyette bulunmamış ise bunların da yukarıda belirtildiği üzere üçe taksim edileceği ve bu uygulamanın patrikten piskoposa varıncaya kadar her tür metropolit için uygulanacağı belirtilmiştir. Görüleceği üzere ruhban sınıfından olan birinin mallarına bile cemaat yetkilileri tümüyle el koyamaktadırlar. El konanlar daha çok piskoposun görevde iken kullandığı ve kiliseye ait olan mallardır. Piskoposun şahsi malvarlığının nasıl taksim edileceği ise bu maddede açıkça gösterilmektedir. Ancak daha önemli olan husus terekeye ilişkin bu uygulama yapılırken arazi ve vakıflarla ilgili devlet kanunlarına tamamen uyulacağı kaydına yer verilmiş olmasıdır. (**Piskoposluğa Müstahak Olacak Rahiplerin Sıfat-ı Lazimeleriyle Usûl-i İntihablarını Mutazammın Nizamnâme, m.10**)

Görevde bulunmayan patrik, metropolit veya piskopos unvanlı kişilerin ölümle ri halinde ise cenaze masrafları çıkarıldıktan sonra terekelerinin üç eşit kısma bölüneceği, birinci kısmın akrabalarına ita edileceği, diğer kısımların ise (İstanbul'da ya da vefat eden kişilerin kendi memleketlerinde) hayır ve hasenât amacıyla kullanılacağı belirtilmiştir. (**Piskoposluğa Müstahak Olacak Rahiplerin Sıfat-ı Lazimeleriyle Usûl-i İntihablarını Mutazammın Nizamnâme, m.11**) Görevde iken ölen patriğin terekasının de üçe taksim edilecek bunların bir kısmının akrabalarına diğer

kısımlarının da hayır ve hasenat amacıyla kullanılacağı ifade edilmiştir. (**Piskoposluğa Müstahak Olacak Rahiplerin Sifat-ı Lâzimeleriyle Usûl-i İntihâblarını Mutazammın Nizâmname, m.12**)

Ruhban sınıfının ileri gelenlerinden (rüsâ-yı ruhân) birinin ölümü halinde, Ortodoks mezhebine mensup olup o civarda bulunan, dördü ahaliden dördü de rahiplerden oluşan bir heyet tarafından defteri tanzim edilerek terekesini kaydedip mühürlenildikten sonra gerekenin yapılması ve vasiyetlerin taraflarına ulaştırılması için İstanbul patriğine bildirileceği hükme bağlanmıştır. (**Piskoposluğa Müstahak Olacak Rahiplerin Sifat-ı Lazimeleriyle Usûl-i İntihablarını Mutazammın Nizamname, m.13**)

Nizamnameye göre iki Hristiyan arasında ortaya çıkan miras ihtilafları dava sahiplerinin istidaları üzerine Patrikhâneye havale edildiğinde Meclis-i Muhtelit-i Dâimî'de görülecektir. (**Meclis-i Muhtelit-i Daimî Azasının Vezaifi, m.11**). Bu hükümden anlaşılacağı üzere bir miras davasının Patrikhanede görülebilmesi için devlet tarafından Patrikhaneye havale edilmesi gerekir. Aksi takdirde böyle bir uygulamaya Patrikhane'nin kendiliğinden kalkışması söz konusu değildir.

Yukarıda yer verilen hükümler dikkate alındığında, miras meselesinde patrikhanenin sadece ruhban sınıfından olan kimseler üzerinde kısmen söz sahibi olduğu, bunun dışında kalan cemaat üyeleri üzerinde ise ancak devletin havalesi üzerine meseleyi ele alabileceği bunun da bir dava görme yetkisinden ziyade ıslah kavramıyla ifade edilen bir yetki olduğu görülmektedir.

Vasiyet konusunda da nizamnamede bazı düzenlemeler yer almaktadır. Buna göre Ortodoks Hristiyanların Devletin kanun ve nizamlarına ve resmi emirlerine uygun olarak düzenledikleri vasiyetnameler bütün resmi makamlar nezdinde geçerli olduğu için bu vasiyetnamelerin icrası görevi de Meclis-i Muhtelit'e verilmiştir. (**Meclis-i Muhtelit-i Daimî Azasının Vezaifi, m.12**) Dikkat edilirse bu hüküm devletin kanunlarına uygun olarak düzenlenmiş vasiyetlerden söz etmektedir. Meclis-i Muhtelit'e verilen görev sadece bu vasiyetlerin icrası vazifesidir.

Ruhânî işlerin neler olduğu konusunda nizamnamede yer alan düzenlemeler bize açık bir fikir vermektedir. Nizamnameye göre, Patrikhâne kurumları arasında yer alan Cemaat-i Metropolitân oniki metropolitinden meydana gelmekte ve Patriğin başkanlığında Patrikhâneye bağlı Hristiyanların ruhânî hükûmeti olarak kabul edilmekte olup, kilise kanunlarına uygun olarak cemaatin "bi'l-cümle umûr ve hususât-ı ruhânîyesi"ni görmeğe yetkili kılınmıştır. Buradaki "bi'l-cümle umûr ve hususât-ı ruhânîye"nin ne anlama geldiği yine nizamnamede açıkça belirtilmektedir. Buna göre;

*Boşalan piskoposluklara yenilerinin tayini,

*Her sınıf ruhban ve cemaate ait manastırların ve Dersaadet'te bulunan mekteplerin ıslahı, muhafazası ve idaresi,

*Cemaat mensuplarının itikadî meselelere ilişkin ihlaller ve mezhep değişikliğine sebep olabilecek harici tesirlere karşı korunabilmesi için gerekli ihtimamın gösterilmesi,

*Cemaat mensuplarına vaaz edecek liyakatli vaizlerin tayini,

*Rahipler ve cemaat mensupları için faydalı kitapların temini ve basılması bunun için Patrikhânedede bir basmahânenin mevcut olması, bu matbaada basılacak olan dinî kitaplar dışındaki kitaplar için Maarif Nezaretiyle haberleşilerek kitapların bastırılabilmesi ve cemaat-i metropolidânın bu konuları kapsayan hükümet-i ruhâniyesine dışarıdan herhangi bir kimsenin müdahale etmemesi gerektiği hükme bağlanmıştır. (**Cemaat-i Metropolidânın Heyetiyle Sûret-i Teşekkülünü Mutazamın Nizamnâmenin Tercümesidir, m.1**)

Patrikhanelerin görmeye yetkili olduğu dünyevî ve cismânî meselelerin neler olduğuna ilişkin olarak nizamnâme bir hüküm içermektedir. Patrikhâne bünyesinde oluşturulan ve dördü piskopos ve sekizi avamdan meydana gelen Meclis-i Muhtelit-i Daimî'nin görev ve yetkilerine ilişkin hükme bakıldığında dünyevî veya cismânî meselelerin neler olduğu hakkında bir fikir edinmek mümkündür. Bunlar arasında;

* Millet mektep ve hastahâneleri ve diğer hayır amaçlı yerlerin idaresi, söz konusu yerlerle kiliselerin gelir ve giderlerine nezaret etmek,

* İstanbul patrikliğine bağlı manastırlara, vasiyetnamelere, vakfiyeler ve drahoma akçesiyle cihaza (çeyizlere) ilişkin doğabilecek münazaaları tetkik ve tesviye ile Babîâliden Patrikhâneye havale olunan ve ruhânî niteliği olmayan meseleleri havalere üzerine görmek,

* Ancak vakıf ve arazilerle ilgili kanunlarla, avamı ilgilendiren diğer mülkî kanunlara ilişkin hususlar devletce muayyen mahkeme ve meclislerde görüleceği (**Meclis-i Muhtelit-i Daimî Azasının Vezaifi, m.3**)

*Cemaat mektepleri ile hastahane ve diğer hayır amaçlı kurumların, kilise ve manastırların gelir ve giderleri ile vasiyetnâme ve vakfiyelere ilişkin ve drahoma akçesi ve cihaza müteallik hususlarda piskoposlar tarafından verilecek senetlerin Meclis-i Muhtelit'te muteber olacağı hükme bağlanmıştır. (**Meclis-i Muhtelit-i Daimî Azasının Vezaifi, m.13**)

Piskoposların kendi cemaat mensuplarından hangi işlemler için ne kadar ücret alacağı da nizamnâmede gösterilmiştir. Buna göre piskoposlara düğün ruhsatı tezkerelerinden on kuruş, tatliknâmeler için yüz kuruştan aşağı olmamak üzere boşananların malî durumuna göre belli bir meblağ, icra-yı kudâs zamanında ve düğün ve cenazelerde çağrılan piskoposlara elli kuruştan aşağı olmamak üzere herkesin durumuna göre ödenecek bir ücret, piskoposun ikametgâhında tanzim olunacak her kâğıt için yazıcı hakkı olmak üzere beş kuruştan on kuruşa kadar alınacak paralar söz konusudur. (**Piskoposların Perakende Aavid-i Mahsusaları 5 ila 13.maddeler**).

b) Ermeni Patrikhânesi Nizamnâmesinde Yer Alan Hükümler⁷

Ermeni Patrikhânesi Nizamnâmesi'nde yer alan teşkilâta ilişkin düzenlemelere ve bunlara tanınan yetkilere bakarak Ermeni Patrikhânesi için nasıl bir düzenleme ve farklılığın mevcut olduğunu tespit edebiliriz.

7 Ermeni Patrikliği Nizamnâmesi için bk. Düstür, Birinci Tertip, c.2, s.938, t.27 Ramazan 1279/17.03.1863

Bu organlardan biri Meclis-i Ruhânî'dir. Meclis-i Ruhânî'nin vazifesi nizamnâmede;

* Cemaatin ruhânî işlerine nezaret etmek,

* İtikadat-ı mezhebiyenin cemaat mensupları arasında rağbetini artırmaya ve muhafazaya çalışmak,

* Kiliselerin ve kilise mensuplarının ıslahına çalışmak,

* Millet mekteplerini kontrol ve din öğretimi hususuna dikkat etmek,

* Ehliyetli papazlar yetiştirmek,

* Dini meseleleri kilise kanunlarına uygun şekilde çözmek

olarak gösterilmiştir. (m. 28).

Ermeni Patrikhânesi bünyesinde tesis edilen ve yirmi kişiden oluşan Meclis-i Cismanî'nin görevi ise;

* Milletin umûr-i cismâniyesine nezaret etmek,

* Milletin ıslâh-ı ahvali

olarak belirtilmiştir. (m.41)

Meclis-i Cismanî, Maârif, Muhâkemât, Tesisât-ı Cüz'îyye ve Manastırlarla ilgili işleri görmek üzere dört komisyon oluşturmakla yükümlü olup bu komisyonlar içerisinde konumuzu ilgilendiren Muhakeme Komisyonu'nun görev ve yetkileri 47. maddede belirtilmektedir. Bu düzenlemeye göre dördü kilise mensupları arasından dördü de avamdan olmak üzere seçilen kırk yaşını doldurmuş ve evli sekiz kişinin patrik riyasetinde toplanmasından oluşan komisyon, ailevî meselelere ilişkin (familyaca zuhura gelen) ihtilafları tesviye ve şayet Babîâlî'den kendilerine herhangi bir dava havale olunursa o tür davaları havale üzerine rüyet edecektir. Hangi meclisçe görüleceğine tam olarak karar verilemeyen davaları ise niteliğine göre ruhânî meselelere ilişkinse Meclis-i Ruhânîye, cismanî meselelere ilişkinse Meclis-i Cismaniye, her iki tarafı da ilgilendiriyorsa Meclis-i Muhtelite havale edecektir. Komisyonunda görülen bir dava, aleyhine hüküm verilen şahsın talebi üzerine bu meclislerden birinde istinaf olunacaktır.

Bu hükümden geçen ifadeler ekte yayınlayacağımız belgede geçen tartışmaları anlamak açısından önem taşımaktadır. Bu nizamnâmede yer alan ifadelerin diğer Patrikhaneler için emsal olmayacağı tartışmalarda yer almakla birlikte daha önemli olan şey ise ifadelerin anlamını ve uygulanış biçimini tespit etmektir. Bunu da özellikle Ermeni Patriğine verilen patriklik beratıyla nizamnâmede yer verilen hükümleri mukayese ederek yapmak ve özellikle de nizamnâmenin 41 ve 47. maddelerini birlikte yorumlamak gerekir.

Ermeni Patrikliği Nizamnâmesi'nde "Vasiyet İdaresi Komisyonu" adı altında bir komisyonla ilgili düzenlemeler de yer almaktadır. Üçü kilise mensubu dördü avamdan olmak üzere toplam yedi kişiden meydana gelen vasiyet müdürlerinin Meclis-i

Muhtelit tarafından seçileceği ve görevlerinin ise vasiyetleri idare ve hükümlerinin icrasına gayret göstermek olduğu belirtilmiştir. (m.50)

Nizamnâmede yer alan Kilise Cemiyetleri ile ilgili düzenlemede ise kilise cemiyetlerinin bölgesine göre en az beş en fazla on iki azadan meydana geldiği, görevlerinin ise;

- * Mensup oldukları cemaatin mesâlih-i milliyesini rüyet etmek
- * Cemaatin kilise ve mektebini idare etmek, fukaralarını gözetmek,
- * Cemaat arasında meydana gelen münazaaları tahkik ve islah etmek,
- * Muhtaç ailelere yardım etmek

,gibi görevlerdir. (m.52)

Meclis-i Umumi adıyla oluşturulan meclisin vazifesi ise 60.maddede şöyle belirtilmektedir;

- * Patrik ve katolikos gibi millet başlarını seçmek
- * Ruhânî ve cismani meclislerin azasını seçmek,
- * Bu meclislerin çalışmalarına nezaret etmek,
- * Bu meclislere havale edilmekle beraber onlar tarafından çözülemeyen meseleleri hall ve tesviye etmek ve
- * Bu nizamnâmeyi halelden korumak. (m.60)

Bu hükümler göz önüne alındığında patrik ve meclislere verilen yetkilerin genel karakteristiği hakkında bir fikir edinmek ve bu yetkilerin cemaatlerin dini işlerini yürütmek ve bu işleri yürütecek kurullara üye seçmekle sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu yetkileri maddi hukuk anlamında adli veya cezai yetkiler olarak anlamak doğru değildir.

c) Hahamhâne Nizamnâmesinde Yer Alan Hükümler⁸

Hahamhâne Nizâmnamesi hem Rum hem de Ermeni Patrikliği nizamnamesinden daha sonra yürürlüğe girmiştir. Hahamhâne Nizamnâmesinde de yukarıda zikredilenlere benzer türden bazı düzenlemeler yer almaktadır.

Hahamhâne Nizamnâmesinin beşinci maddesine göre, Hahambaşı nizamnâme hükümlerine uygun hareket etmek ve nizamnâmenin tatbikine engel olanlara fırsat vermemekle yükümlüdür. Bu konuda gerekli dikkat ve özeni göstermediği takdirde hakkında onikinci madde hükmü uygulanacaktır (m.5). Onikinci maddeye göre hahambaşı hakkında ithamda bulunma hakkı ruhânî veya cismani meclislere aittir. Hahambaşı hakkında bir heyet veya cemaat üyeleri tarafından şikâyet olunursa, yazılı olarak iki meclisten birine durum arz edilecek, bunun üzerine Meclis-i Cismâni

8 Hahamhane Nizamnâmesi için bk. Düstûr, Birinci Tertip, c.2, s.962, t.23 Şevval 1281/21.03.1865

tarafından durum Babîâlîye ifade edilecek, oradan verilecek emir üzerine beş gün içinde Meclis-i Ruhânî'nin başkanlığında ruhânî ve cismanî meclis üyeleri birleşerek Meclis-i Muhtelit'i oluşturarak yapılacak müzakereden sonra, hahambaşının sui-hali veya istifa etmesini gerektiren bir durumun tespiti halinde azâların üçte ikisinin oyuyla sonuç kendisine bildirilecektir. Hahambaşının bu karar üzerine istifa etmesi gerekir, istifa etmezse durum Babîâlîye bildirilecek ve gereği icra edilecektir (m.12).

Sadece hahambaşı için değil diğer cemaat görevlileri için de bazı düzenlemeler getirilmiştir. Örneğin sekizinci maddeye göre, meclis komisyonlarının azâları, kâtipleri, hademeleri ve diğer cemaat hizmetlerinde istihdam edilen kişiler nizamnâme ile kendilerine verilen talimatlara aykırı hareket ederse, durum hahambaşına bildirilecek ve sonra muhakemelerinin icrası için olay öncelikle ait olduğu meclise havale edilerek istintak ve muhakemesi icra edilecek, meclisin ekseriyetinin vereceği karar üzerine suçlu sabit olursa hahambaşı o kişiyi değiştirip yerine bir başkasını tayin edecektir. Dikkat edilirse bu hüküm maddi nitelikli bir cezalandırma yetkisinden ziyade daha çok disiplini sağlayıcı nitelikte bir yetkidir. Suçu sabit olan kişiler için hahambaşının uygulayacağı müeyyide o kişiyi değiştirip yerine başkasını tayin etmekten ibarettir.

Cemaatin yetkili kişi ve kurumlarının ne tür yetkilere sahip olduğu konusunda da nizamnâmede yer alan hükümlere bir göz atmak gerekir. Hahamhâne Nizamnâmesi'ne göre Meclis-i Ruhânî'nin vazifeleri şöyle sıralanmaktadır (m.23);

- * Mezhep işlerinin muhafazasına dikkat etmek,
- * Usûl ve efkâr-ı devlete ve nizamnâme hükümlerine aykırı davranmamak buna aykırı davrananları engellemek,
- * Haham sınıfından olmakla birlikte elinde meclis-i Ruhânî tarafından verilmiş ruhsatnamesi olmayanlara vaaz ettirmemek,
- * Vâiz takımının usûl ve efkâr-ı devlete ve nizamnâme ahkâmına aykırı olarak milleti tahrik ve teşvikine ve hahamların görevleri dışındaki işlere karışmalarına fırsat vermemek
- * Devlet, millet ve mezhepce zararı olmayan kitap ve bilgilerin cemaat üyeleri arasında intişarına engel olmamak.

Nizamnâmeye göre Meclis-i Ruhânî ayin ve mezhebe ilişkin hususları rü'yet ve tesviyeye memur ise de, mezhep hukukuna ilişkin meseleler hahambaşı tarafından kendilerine havale edilmedikçe o işlere müdahale edemeyeceklerdir. Ruhânî meclis reisi meclisin kararı olmadan hiçbir konuyu doğrudan rüyet ve tesviyeye yetkili değildir. (m.23)

Nizamnâmede önemli olan bir başka düzenlemeye göre de herem ve benzeri ruhânî cezaları uygulamaya sadece hahambaşı ve ruhânî meclis reisi ile onun yardımcıları olan kişiler yetkilidir. Bu sayılanlar dışında kalan hahamlardan buna cesaret eden olursa verdiği hükmün geçersiz olacağı ve kendisinin hahamlıktan çıkarılarak müebbeden memuriyetten çıkarılacağı hükme bağlanmıştır. Bu gibi kişiler hakkında tertip edilecek cezanın icrası hahambaşı tarafından Babîâlîye arz edilerek gerekli izin alınacaktır. (m.30)

Meclis-i Ruhânî üyelerinden kanunlara ve nizâmlara aykırı hareket edip devlet tarafından Ceza Kanunu hükümleri gereğince bir aydan daha uzun süre ile **tevkif olunanlar** memuriyetlerinden ihraç edilerek yerlerine yenileri atanacaktır (m.34).

Meclis-i Cismanî ise Mûsevi milletinin dünyevî işlerini görmek ve Devlet-i aliyyenin emirlerini icra etmek üzere görevlendirilmiştir. Başlıca görevleri arasında;

* Milletin menfaatini sağlamak

* Nizamnâmenin hükümlerinin icrasını sağlamak ve bu konuda muhalif hareket edenleri engellemek

* Milletçe yapılacak yardımları nizamnâmede belirtilen yeni usule göre düzenlemek ve tahsil etmek

* Yetimlerin malları ile millet vakıflarının zarara uğramasını engellemek

* Diğer meclislere ve millet mensuplarının tümüne nizamnâmede belirtilen esaslar çerçevesinde talimat vermek ve kendisine havale edilen meseleleri ya bizzat ya da dolaylı olarak rüyet ve tesviye etmek

yer almaktadır.

Meclis-i Cismanî üyeliğine seçilecek kişinin öncelikle Babıâlinin güvenini kazanmış, devlet ve milleti seven, muteber, dirâyetli ve bilgili kişilerden olması ve üyelerin hiç olmazsa bir kısmının Türkçe ve İbranice lisanlarını bilmesi ve Ceza kanunu gereğince de hakkında herhangi bir cezaya hükmedilmemiş olması gerekmektedir (m.43). Meclis-i Cismânî üyeleri kendilerine verilen görevleri yerine getirmemeleri, nizamnâmeye aykırı davrananları men etmemeleri ya da Ceza Kanunnâmesi hükümlerine göre bir aydan daha fazla hapis cezasına devletçe çarptırılmış olmaları halinde nizamnâme hükümlerine göre görevden alınacaklardır (m.45).

d) Protestan Cemaati Nizamnâme-i Esâsisi⁹

19. yüzyıl Osmanlı Devletinde karşımıza çıkan yeni bir gayrimüslim grup Protestanlardır. Protestanlar için de Devlet tarafından ayrı bir nizâmnâme çıkarılmıştır. Bu nizâmnâmede cemaat yetkililerinin hak ve selâhiyetlerini gösteren temel hüküm yedinci maddede yer almaktadır. Bu hükme göre yetkili vekiller ile meclislerin vazifesi şöyle sıralanabilir;

* Cemaat mensuplarının din ve mezhebe ilişkin işlerini görmek

* Kilise ve mekteplerini idare etmek

* Nikâh akdi ve feshi gibi sırf ruhânî işleri rüyet ve tesviye eylemek ve

*Protestanların kendi rıza ve ihtiyarlarıyla ita edecekleri sadaka ve îâne akçelerini ahz ü kabz ile ihtiyac yerlerine sarf ettirmek

olarak sıralanmıştır.

9 Protestan Cemâati Nizamnâmesi için bk. Düstûr, Birinci Tertip, c.4, s.615, t.7 Rebiülevvel 1295/11.03.1878

Yine bu maddede yer alan hükme göre yukarıda sayılan hususlarda görev vazifeler yerine getirilirken devletin koyduğu nizam ve kurallara uygun hareket etmek gerekir.

e) Beratlarda Tanınan Hukukî Yetkiler

Yukarıda zikredilen nizamnâmelerdeki genel düzenlemeler yanında bir de atanan patrik, haham ve diğer ruhânî liderlere devletçe verilen ve patriğin ve diğer ruhânî liderlerin hak ve yetkilerini gösteren berât örneklerine yer verilecektir. Zira patriklere verilen beratlarda geçen bazı ifadeler nizamnâmelerdeki ifadelerin içeriğinin anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Özellikle ekte yer verdiğimiz belgelerde geçen tartışmalardan da görüleceği üzere Rum patriğinin kendisinden önceki patriğin beratının aynıyla kendisine verilmesinde ısrar etmesi bu belgelerin uygulamadaki önemine işaret etmektedir.

Burada değişik tarihli ve değişik yerlerdeki patriklere verilen beratlarda geçen ifadeler ele alınarak nizâmnâmelerdeki düzenlemelerin anlamının ve kapsamının tespitine çalışılacaktır.

aa) Hicri 1280 tarihli Ermeni Patriği Boğos'a verilen berata göre patriğin yetkileri şu şekilde izah edilmektedir.¹⁰

*Patrik kendi mezhebinin kurallarına ve devletin koyduğu kurallara aykırı hareket etmedikçe ya da bizzat istifa etmedikçe hayat boyu görevde kalacaktır.

*Cemaat mensuplarının nikâh akitleri ve boşanma işlemi patrik veya vekilleri tarafından icra edilecektir.

*Evlence ve boşanma hususunda iki Hristiyan arasında münazaa çıktığında patrik veya vekilleri aralarını ıslah edecektir.

*Cemaat mensuplarından biri ayinlerine muhalif olarak nikâh akdi yaparlarsa, kiliselerine kabul edilmeyeceğinden bu gibi kişilerden ölenlerin cenazelerinin kaldırılması için kadılar veya ehli örf tarafından ruhban sınıfına bir baskı yapılmayacaktır.

*Ruhban sınıfından veya cemaat mensuplarından birisi kendi dini kuralları gereğince kiliseye ve patriğe veya cemaatten fakir olanlara mallarının üçte birini vasiyet yoluyla bırakırsa bu vasiyetler geçerli olacak, fakat bu vasiyetlerden doğacak ihtilaflar Ermeni şahitler huzurunda şer'î mahkemede karara bağlanacaktır.

*Mirasçı bırakmadan ölen ruhbanların malları ise patrik tarafından mirî için alıkonulacaktır.

bb) Hicri 1281 tarihli Antakya ve Şam Rum Patriği Yeroniyos'a verilen beratta¹¹ hukuki açıdan öne çıkan kısımlar şöyle sıralanabilir.

*Antakya patrikliğine bağlı ruhban sınıfından birinin ölümü halinde mutad olduğu üzere nesi varsa patrik veya metropolitler tarafından alınacaktır.

¹⁰ Külliyyat-ı Kavanin, c.12, no:2811

¹¹ Külliyyat-ı Kavanin, c.12, no:2521

*Patriğin izni ve bilgisi olmadan ayinlerine muhalif olarak nikâh akdeden papaslar veya vekilleri şeri mahkemelerce cezalandırılacaktır.

* Ölen rahiplerden veya Rum reayasından birisi kiliselerine tabi fukaralara veya patrike vasiyetle bir şey bırakılırsa, bu vasiyetler makbul olup bu vasiyetlere ilişkin doğacak ihtilaflar Rum şahitlerin katılımıyla şer'î mahkemelerde görülecektir.

*Ruhban sınıfından birinin ayinlerine aykırı hareketleri patrik tarafından (saçları traş edilip görevlerinden azledilmek suretiyle) cezalandırılacaktır.

*Papaz ve keşişlerden şer'î mahkeme kararıyla tevkifi gerekenler patrik tarafından alıkonacaktır.

cc) 27 Safer 1301 tarihli Kudüs Rum Patriği Nikodimos'a verilen beratta¹² konuyu ilgilendiren belli başlı hususlar şöyle sıralanabilir;

*Ölen ruhbanların mallarından mutad olduğu üzere patriğe ait olanlar patrik veya vekilleri tarafından alıkonacak beytülmalcılar veya kasamlar tarafından müdahale edilmeyecektir.

*Patriğin izni olmadıkça ayinlerine muhalif nikâh akitlerinin papaslar tarafından icra edilmesi söz konusu olmayacaktır.

* Cemaate mensup bir kadının kocasından kaçması halinde veya cemaat mensuplarından birisinin evlenmesi veya boşanması halinde aralarına patrik veya vekillerinden başkası girmeyecektir.

*Ölen rahiplerin dini kurallarına göre kiliseleri fukaralarına veya patriğe her hangi bir vasiyette bulunmaları halinde bu vasiyetler geçerli olup ihtilaf vukuunda problem Rum şahitlerin katılımıyla şer'î mahkemelerde çözülecektir.

*Memalik-i mahrûsede bulunan Rumlardan (ruhban sınıfından olan ve olmayan) Kudüs-i Şerif için yapmış oldukları adaklar, vermiş oldukları sadakalar, vasiyet yoluyla bıraktıkları paralar ve diğer eşyalar patrik tarafından muhafaza edilecek ve keza bir ihtilaf vukuunda yine Rum şahitlerin katılımıyla şer'î mahkemelerde çözülecektir.

*Patrik ve diğer ruhban taifesinin şer'î şerife ilişkin davaları Dersaadette görülecektir.

*Evlenme ve boşanma durumlarında iki Hristiyan arasında çıkacak olan ihtilaflar patrikçe ıslah edilecektir.

dd) 6 Rebiülevvel 1331 tarihli İstanbul Rum Patriği Yermanos efendiye verilen beratta geçen ifadeler de Patrikhâne Nizamnâmesindeki yetkilerin anlaşılması açısından mukayese edilebilir.¹³ Beratta hukukî açıdan önem taşıyan ifadeler kısaca şöyle sıralanabilir:

*Patrik mensup olduğu dinin kurallarına ve devletin kural ve kanunlarına aykırı davranmadıkça ve devlete ihanet etmedikçe ömür boyu azledilmeyecek,

12 Külliyyat-ı Kavanin, c.27, no:3403

13 Rum Patriği Yermanos Efendi'nin Memuriyetini Mutazammın Berât-ı Alî için bk. Düstûr, İkinci Tertip, c.5, s.63-69, t. 6 Rebiülevvel 1331/ 13.02.1913

*Devlet-i Aliyyede bulunan Rum tebaanın ayınlerine ilişkin bütün meseleler, keşişhânelerin gelir ve giderleri ve diğer hususları oluşturulan yeni kurallara göre icra edilecek,

*Mezhep mensuplarının nikâh akitleri ve fesihleri Patrik veya vekilleri tarafından icra edilecektir

*Nikâh akdi ve feshi ile ayınlerine ilişkin diğer hususlarda münazaa eden iki Hris-tiyan arasındaki ihtilaf patrik veya vekilleri olan kişilerce ıslah edilecektir.

*Ölen metropolit, başpiskopos, piskopos, rahip ve kaligoryalar ve diğerleri kendi dinleri gereği kiliseye veya milletin fukarasına veya ruhban sınıfından birine vasiyette bulunursa bu vasiyetler geçerli olacak, ancak bundan doğacak ihtilaflar Rum şahitlerin katılımı ile şer'î mahkemelerde çözüme bağlanacaktır. Ruhban sınıfına mensup kişilerin hayatta buldukları sırada ruhban sınıfından birine veya kilise fukaralarına, mektep ya da hastanelere vasiyette bulunduktan sonra ölmeleri halinde, bu malların da varislerinden yine şer'î mahkemece alınacağı ifade edilmiştir. Mallarının üçte birini yukarıda sayılan kurumlara vasiyetle bırakanların bu mallarının varislerinden yine şer'î mahkemece alınarak lehine vasiyet olunanlara verileceği belirtilmiştir.

*Patrik, metropolit, başpiskopos, piskoposlar ve bunların vekilleri ile adamlarının hukuka ilişkin her tür davaları Dersaadet'te görülecektir

*Geride mirasçı bırakmadan ölen ruhban sınıfına ait mallar patrik veya metropolit tarafından mirî için alıkonacaktır.

*Ruhban sınıfından birinin tevkifi gerektiğinde patrik tarafından alıkonacaktır.

ee) 27 Zilhicce 1329 tarihli Ermeni Patriği Ohannes Efendi'ye verilen beratta da benzer hükümler göze çarpmaktadır.¹⁴ Buna göre;

*Patriği olduğu kavmin dinî kurallarına ve devletin kanunlarına aykırı hareket etmedikçe ve devlete ihanet etmedikçe ve kendisi istifa etmedikçe ömür boyu patrik olarak kalacaktır

*Cemaat mensuplarının nikâh ve boşanma akitleri patrik veya vekilleri tarafından icra edilecektir

*Nikâh akdi ve feshi ile ayınlerine ilişkin diğer hususlarda münazaa eden iki Hris-tiyan arasındaki ihtilaf patrik veya vekilleri olan kişilerce ıslah edilecektir.

Ayınlerine aykırı nikâh akdedenlerin, kilise kurallarına göre aforoz edilme veya kiliselerine kabul edilmeme gibi uygulamalarına müdahale edilmeyecektir.

*Ermeni papaslarından birinin şer'î mahkeme kararı ile hapsi gerektiğinde patrik tarafından alıkonacaktır.

*Piskoposların şer'î hukuku ilgilendiren davaları Dersaadet'e havale edilerek oradaki mahkemelerde görülecektir.

14 Ermeni Patriği Arşarunî Ohannes Efendi'nin Memuriyetini Mutazammın Berât-ı Alf için bk. Düstûr, İkinci Tertip c.4, s.24, t. 28 Zilhicce 1329/ 20.12.1911

ff) Ermeni Katolik Patriği Hasun Efendi'ye verilen beratta ise şu ifadeler öne çıkmaktadır.¹⁵

*Patrikliğe veya kilise ve manastırlara bağlı emlakın temlik, fûrûht ve idaresi her zaman Devlet-i aliyeye'nin cârî olan ve olacak kanun, usûl ve nizâmâtına tabi olacak ve milletce tesis olunmuş veyahut tesis olunacak hastahane, gurebahâne, manastır, mektep ve sâirenin tesîs ve idâresi hiçbir taraftan müdahale olunmayarak devletin mevzu' kurallarına uygun olarak icra olunacaktır.

*Millet mensuplarından biri ayinleri üzere akd-i nikâh ve fesh-i nikâh edecek olduklarında patrik veya tayin edeceği vekilleri vasıtasıyla icra olunup başkalarının müdahalesine fırsat verilmeyecektir.

*Nikâh akdi ve feshi ile ayinlerine ilişkin diğer hususlarda münazaa eden iki Hristiyanın arası patrik veyahut vekillerince ayinleri üzere ıslah edildiğinde ve kiliselerinde yemin verip aforoz edildiğinde kadı ve naiplerce müdahale ve muaraza edilmeyecektir.

*Marhasalar, piskoposlar, keşiş ve keşişeler, rahipler ve diğerleri hayatta iken kendi ayinleri muktezasınca kiliselerine, mekteplerine, fukarahânelerine, patrik ve katarikoslarına para, eşya veya başka bir şey vasiyet ederlerse vasiyetleri geçerli olup öldüklerinde mirasçıları tarafından itiraz ve müdahale edilmeyecek müdahale vukuunda ayin ve kaidelerince kendi milletlerinden Katolik şahitlerin katılımıyla şer'î mahkemelerde ihtilaf karara bağlanacaktır.

*Katolik milletin birbiriyle hukuk ve verâsete dair münazaa zuhurunda rızâ-yı tarafeyn ile patrikhâneye müracaat eylediklerinde hakkaniyet üzere rüyet ve tesviye olunacaktır.

*Katolik papaslarından biri bir cinayetle itham olunursa sorgu ve muhâkemesi icra olunmak üzere taraf-ı hükûmetten tevkif olunacak ve suçu sabit olursa patrik tarafından sıfat-ı ruhâniyesi kaldırıldıktan sonra kanûnen hakkında terettüp edecek ceza doğrudan doğruya hükûmet mahbesinde icra kılınacaktır.

III. Gayrimüslimlerin Hukukî Durumuna İlişkin Neşredilen Diğer Kanunlar

Osmanlı Devleti yukarıda yer verilen düzenlemeler yanında keza özel hukuk alanında gayrimüslimlerin tereke ve vasiyetlerine ilişkin başka düzenlemeler de getirmiştir. Yalnız başına bu düzenlemelerin varlığı bile özel hukuk alanının gayrimüslim cemaatlere bırakılmadığını göstermeye yeter. Başka bir şekilde ifade edecek olursak devlet hukuki bir meselenin sadece ruhani yönünü cemaat din adamlarına tevdi etmiş, meselenin maddî (cismanî) yönü ise devlet kurallarına göre hükme bağlanmıştır. Aşağıda bu düzenlemelere yer verilmiştir.

15 Ermeni Katolik Patriği Hasun Efendi'ye Verilen Berat-ı Ali Sûreti için bk. Düstûr, Birinci Tertip, c.4, s.793, t.9 Rebiülahir 1296/01.04.1879

a) Hristiyan Terekeleri Hakkında Neşredilen Tahrirât-ı Umumiye

Hristiyan terekeleri ile ilgili uygulamanın ülkenin her yerinde gereği gibi anlaşılmaması ve bazı yerlerde bir takım suistimallerin ortaya çıkması üzerine 7 Safer 1278 (14 Ağustos 1861) tarihinde neşredilen bir tahriratla, Hristiyan terekeleri ile ilgili olarak nasıl bir uygulamanın yapılacağı açıklığa kavuşturulmuştur.¹⁶ Bu tahriratta göre, Hristiyan tebedan olup geride yaşı büyük mirasçılar bırakanların tereke tahrirlerinin kadı ve naipler tarafından yapılabilmesi için mirasçıların kendilerinden talepte bulunması gerekir. Mirasçılar tarafından bir talep gelmedikçe kadıların kendiliğinden tereke tahririne kalkışmaları yasaklanmıştır. Mirasçılar arasında terekenin taksimine ilişkin olarak bir ihtilaf ortaya çıktığında içlerinden birinin diğerleri aleyhine şikâyette bulunması üzerine, ihtilaf şer'î mahkemelerde görülecek ve tereke tahriri yapılacaktır.

Eğer ölenin geride yaşı küçük mirasçısı (sağır ve sağıre) varsa, bu durumda tereke tahriri şer'î hükümlere göre yapılacak, ölenin techiz ve defin masrafları ile borçları ve hukuken geçerli olan vasiyetleri ifa ve icra edildikten sonra artan bütün malları veli veya vasisi olan kişiye teslim edilecektir. Ölenin geride kalan mirasçıları arasında gâib veya gâibe ya da mecnûn veya mecnûne olan varsa onların terekeleri de yaşı küçük mirasçı bırakarak ölen kişiler için geçerli usûle uygun olarak icra edilecektir.

Geride mirasçı bırakmadan ölenlerin terekeleri ise devlete ait olduğundan, bunların terekeleri mal memurları ve şer'î mahkemelerce tahrir edilecektir. Ticaret veya seyahat amacıyla bir yerden diğer yere gidip misafir oldukları yerde vefat edenlerin terekeleri ise, buldukları yer meclisi ve marifet-i şer'le tahrir edilecek, bozulma ve telef olma ihtimali olan malları ise rayiç bedel üzerinden satılarak, masraf, borç ve vergileri düşüldükten sonra artan miktar memleket sandığında, mücevher gibi kıymetli malları da emin bir yerde muhafaza edilerek varisler ortaya çıktığında kendilerine teslim edilecektir.

Ölümünden önce malının üçte birini birtakım kimselere vasiyetle bırakanların bu vasiyeti şer'an muteber tutulacaktır. Yine hayatta ve akli başında iken bütün malını mülkünü, cemaatin muteber şahıslarının şهادeti ile ve patrik veya metropolitler tarafından tasdik edilmiş murteber bir senet ile kanuni mirasçıları ve diğer kişiler arasında taksim etmiş olursa bu senetlerin geçerliliği şer'î mahkemelerce tetkik edilip sabit olduktan sonra aynen icra edilecek ve yeniden tereke tahriri yapılmayacaktır. Ancak bu kişilerin tasarrufları altındaki gayrimenkul mallar vakıf arazi veya müsakkafatından ya da miri arazi türünden ise vakıf mütevellilerinin ve arazi memurlarının izni olmadan yapılan ferağ muamelesinin kanune geçerli olmayacağı bu gibi arazilerin ancak kanunda belirtilen şartlara uygun olarak devredilebileceği ifade edilmiş ve bu açıklamalardan sonra Hristiyan terekelerinin burada belirtilen usûle göre intikal edeceği buna aykırı davranışların cezalandırılacağı ifade edilmiştir.

16 Hristiyan Terekeleri Hakkında fî 7 Safer 1278 tarihiyle Tasdir Buyurulan Tahrirât-ı Sâmiye-i Umûmiye Süreti için bk. Düstûr, Birinci Tertip, c.1, s.298, t.7 Safer 1278/14.08.1861

b) Bilâ Vâris Fevt olan Rahiplerin Terekesi Hakkında Buyruldu-yı Sâmi

Bu metin 26 Zilkade 1290 (16.01.1874) tarihli olup, mirasçı bırakmadan ölen rahiplerin terekeleri ile ilgili önemli bir düzenlemedir ve gayrimüslim cemaatlerin kişi ve kurumlarının yargılama haklarına ilişkin konuyu aydınlatıcı hükümler içermektedir.¹⁷

Burada belirtildiğine göre, Osmanlı vatandaşı olup vefât eden Kudüs Rum rahiplerinden Hacı Yovakim'in Atina Bankası'nda bulunan paralarının verilmesi, verâsetleri şer'an sabit olan mirasçıları tarafından talep edilmiş, fakat Kudüs Rum Patrikliği rahiplerin bütün muhalefâtının mensup oldukları Patrikhâneye ait olacağı ve mirasçıların müdahaleye hakkı olmadığına Kudüs Rum Patrikliğine verilen beratta yer alan bir hüküm olduğu gerekçesiyle bu talebi reddetmiştir. Divân-ı Hümâyûnca yapılan araştırmada, Kudüs Rum Patrikliği şurutunda bu uygulamanın bilâ vâris ölen rahipler için geçerli olduğu, 55 ve 71 tarihlerinde verilen fermanlarda "bilâ vâris" lafzının sehven yazılmadığı, bu nedenle Kudüs Rum Patrikliği'nin itirazının reddi gerektiği ifade edilmiş, mirasçıları mevcut olanların terekelerinin ise talepleri halinde marifet-i şer' ile tahrir ve mirasçılar arasında taksim edileceği ifade edilmiştir. Dikkat edileceği üzere burada patriklik beratında geçen ifadelere önem verilmekte ve bunların Divan'daki asıl kayıtlara uygunluğu gözetilmektedir.

B. Osmanlı Devleti ile Patrikhâneler Arasında Yetki Tartışması

19.yüzyılın ikinci yarısından önceki dönemde patrikhânelerin zaman zaman yetki gaspı yoluyla hukuken kendilerine verilmeyen bir takım yetkileri elde etmeye çalıştığı, fakat devletin buna müsaade etmediği görülmektedir. Özellikle Islahât Fermanı'nın yayınlanması ve patrikhâne ve hahamhâne nizamnâmelerinin neşrin-den sonra ise daha çok Rum ve Ermeni patriklerinin hukuken kendilerine bırakılmamış olan alanlarda ve meselelerde yargılama yetkisini ele geçirmeye çalıştıkları ve bu amaçlarına ulaşmak için istifa tehdidinde buldukları, zaten sık sık gayrimüslimlerin hukukî durumlarını bahane ederek Osmanlı Devleti'nin işlerine müdahale etmeye çalışan Batılı ülkeler nezdinde devleti zorda bırakma yolunu tercih ettikleri görülmektedir.

Bu çerçevede, zaman zaman devlet tarafından mezhep imtiyazına ilişkin ihtilafların halli için iradeler neşredildiği görülmektedir. Bu iradelerde yer verilen ifadeler aşağıda neşredebileceğimiz belgede yer alan tartışmaların ve tarafların iddialarının tahkiki açısından da önem taşımaktadır.

17 "Bilâ Vâris Fevt Olan Rahiplerin Terekesi Hakkında Buyruldu-yı Sâmi" metni için bk. Düstûr, Birinci Tertip, c.3, s.568, t.26 Zilkade 1290/16.01.1874

1) Mezhep İmtiyazlarından Kaynaklanan İhtilafların Halline Dair İradeler

a) Rum Patrikhânesi İmtiyazât-ı Mezhebiyyesinden Mütihazsıl İhtilafın Halline Dair İrade-i Seniyye¹⁸

2 Cemâziyelevvel 1301 tarihinde Rum cemaatinin dini imtiyazlarına ilişkin ısdar edilen bu iradede yer alan açıklamalarda, hâlihazırda görevde bulunan patriğin, selefi Yovakim efendiye verilen beratın aynısının kendisine verilmesini talep ettiği, bunun ise bir takım mahzurları doğuracağı, örneğin 1296'den beri ruhânî reislerin muhâkeme ve mücazâtına dair diğer cemaat reisleri için de getirilen düzenlemenin devre dışı kalacağı daha da önemlisi böyle bir uygulamanın patrik ve metropolitlerin sorgulama, tevkif ve benzeri adli görevlerin icrasına müşareket ve müdahale anlamı taşıyacağı ve buna fırsat verilmemesi gerektiğinin belirtilmiş olmasıdır. Nitekim bu iradede geçen şu ifadeler bunu açıkça göstermektedir : “İşin en mühim ciheti ise cerâim-i mülkiye ile maznûnaleyh bulunan sunûf-i rehâbînin istintak ve tevkifleri ile sâir muâmelât-ı adliyenin icrâsı esnasında burada Patrikhâne ve vilayâtta Metropolitlerin vazife-i kuvve-i adliyyeye müşareket ve müdahalelerine fırsat verilmemesidir”.

İradede belirtildiğine göre “metropolitlerin, adamlarının ve piskoposların hukuka ilişkin davalarının mahalli şer’î mahkemelerde görüleceği” demek yerine Yovakim Efendi'nin beratında olduğu gibi “deâvi-i mezkûre ait olduğu mehâkimde rü'yet olunmak üzere Dersaadet'e havale oluna” şekline çevrilmesinin bir problem doğurmayaacağı belirtilmiştir. Ancak mevcut patrik bunu kabul etmeyerek ruhban sınıfından birinin bir cinayetle itham olunması halinde tevkiflerinin Dersaadette ise patrikhânenin, taşralarda ise metropolit ve piskoposların bilgisi dahilinde hükümet tarafından icra kılınacağı, ancak sorgulama esnasında patrikhâne veya metropolitihânedede tevkif ettirilmesi gerektiği ve zanlının suçu sabit olursa sıfat-ı ruhânîyesinin patrik ve cemaat-i metropolitdân tarafından kaldırılacağı, fakat kilise kanunlarına göre zanlının suçlu olduğuna dair bir kanaat hasıl olmazsa sıfat-ı ruhânîyesinin kaldırılması caiz olmadığından zanlının sorgulaması esnasında ruhânî sıfatını kaldıracak kişi kimse onun tarafından vekaleten görevlendirilen bir rahibin de hazır bulunması gerektiği veya yine bu sebeple ilk tahkikâtın zanlının bağlı olduğu ruhânî reis tarafından yapılması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu talebin, yani tevkif işleminin patrikhâneye havalesi ve sorgu esnasında Patrikhânece görevlendirilmiş bir bulundurulmasının mahkemelelerin bağımsızlığı ilkesine aykırı ve zararlı yeni bir uygulama olması itibarıyla kabul edilemeyeceği, sadece “piskopos ve papas ve keşiş ve kaligoryalardan biri cinayetle itham olundukda istintak ve muhakemesi icra olunmak üzere taraf-ı hükümetten tevkif oluna ve töhmeti sabit oldukda patrik-i mümaileyh tarafından sıfat-ı ruhânîyesi nez' olunduktan sonra kanunen hakkında terettüp edecek ceza doğrudan doğruya hükümet mahpesinde icra kılına” ifadesinde yer alan cümleden piskopos kelimesinin çıkarılarak berata konulması ve buna göre işlem yapılacağı, ancak bu gibi ruhânî sıfatı olan kişilerin yargılama aşamasında adî suçlularla bir arada değil hükümet tarafından uygun bir yerde tutulmaları kabul edilmiştir.

18 İrade-i Seniyye için bk. Düstûr, Birinci Tertip, c.5, s.29, t. 2 Cemâziyelevvel 1301/ 28.02.1884

b) Adliye ve Mezâhib Nezareti'nden Rum Patrikhânesine Yazılan Tezkere¹⁹

Yukarıdaki iradeden sonra Adliye ve Mezâhib Nezareti tarafından Rum Patrikhânesine gönderilen tezkerede, papas, keşiş ve kaligoryalardan birinin cinayetle ithamı halinde sorgu ve muhakemesinin yapılması için hükûmetçe tutuklanacağı ve suçu sabit olursa hakkındaki cezanın devletin hapisanelerinde icra edileceği ifade edilmiştir. Bu hususta takip edilecek prosedür, tezkerede şöyle ifade edilmektedir. Zanlı rahip için çıkarılacak celb müzekkeresi Dersaâdet'te patrikhâne, taşralarda ise metropolit ve piskoposlar vasıtasıyla zanlıya tebliğ edilecektir. Patrikhâne, metropolit ve piskoposlar bu celb müzekkeresini alır almaz zanlıyı yetkililere teslim mecbur olacaklardır. Buna uyulmaması halinde devlet organları doğrudan müdahalede bulunarak kanun hükmünü uygulayacaklardır. Bu gibi rahipler, suçu sabit oluncaya kadar adı suçlularla bir araya konulmayıp, hükûmet dairesinde sıfatlarına uygun bir odada tutulacaklardır. Eğer rahibin suçu kabahat derecesinde ise, ruhânîlik sıfatının kaldırılmasına gerek olmadığından hapis cezasını yine bu hükûmet odasında çekecek, kendisine isnat olunan cürüm cinayet derecesinde olup suçu sabit olursa, hüküm giydikten sonra ruhânîlik sıfatı patrikhânece kaldırılacak ve umûmî hapisanelerde cezası icra edilecektir.

Ruhban ve hahamların hukuk ve ceza mahkemeleri ile istintak dairelerinde yemin etmeleri gereken durumlarda, mensup oldukları patrikhâne, metropolitane, marhasane veya hahamhâneye gönderilerek kendi ayinleri üzere yemin ettirileceği ve yemin ettirilip ettirilmediklerinin bu makamlarca bir tezkere ile devlete bildirileceği kabul edilmiştir.²⁰

c) Rum Patrikhânesinin İmtiyazât-ı Kadîme-i Mezhebiyesinin İdame-i Mahfuziyeti Hakkında 22 Cemâziyelâhir 1308 Tarihli İrade-i Seniyyeyi Mübelliğ Tahrirât-ı Umumiye²¹

Ancak 22 Cemâziyelâhir 1308 tarihli bir irade ile önceki düzenleme ve uygulamalardan farklı bazı uygulamalara geçildiği görülmektedir. Buna göre evlenme ve boşanmalardan mütevellit nafaka, trahoma ve cihaz davaları Dersaâdette patrikhânelerde, taşralarda ise metropolitanehanelerde görülecek, nafakayla ilgili kararlarda taraflarca itiraz edilmedikçe bunların icra dairelerince icra olunacağı ve asıl mesele olan bu ilamların icrası anında nafakanın fazla takdir edildiği bu nedenle ödemesinin mümkün olmadığı şeklinde taraflarca ileri sürülecek itirazların da bu andan sonra patrikhanelerce istima edileceği ve buna ilişkin kararların da icra dairelerince uygulanacağı kabul edilmiştir.

Vasiyetnamelerle ilgili olarak bu iradede, her ne kadar vasiyetler hukukî bir mesele olsa da, Patrikhâne Nizamnâmesi'nin Meclis-i Muhtelit-i Dâimî azasının vazifesine

19 Tezkere için bk. Düstûr, Birinci Tertip, c.5, s.32, t. 26 Cemâziyelevvel 1301/ 23.03.1884

20 Buna dair iki düzenleme için bk. "Ruhban ve Hahamların Usûl-i Tahlifi Hakkında Fıkra-i Nizamiye", Düstûr, Birinci Tertip, c.6, s.760, t. 26 Safer 1308/11.10.1890 ve "Ruhban ve Hahamların Usûl-i Tahlifine Dair Fıkra-i Nizamiye", Düstûr, Mükerrer, s.155, t. 9 Rebiülahir 1308/22.11.1890

21 Tahrirât-ı Umumiye için bk. Düstûr, Birinci Tertip, c.6, s.854, t. 23 Cemâziyelâhir 1308/ 03.02.1891

dair olan faslın üçüncü maddesinde bu hususa dair münazaaların tetkik ve tesviyesinin adı geçen meclise ait olması hasebiyle, geride ister küçük isterse büyük verese bırakan bir Hristiyanın terekesinde bir vasiyetname çıktığında patrik, metropolit veya piskoposlarca tasdik edilmişse mahkemelerce muteber tutulacağı, varisler arasında veya yaşı küçük mirasçılar tarafından vasiyetin geçerliliği hakkında itiraz ileri sürülürse bu itirazların da patrikhâne veya metropolithâne meclislerinde görüleceği ve verilecek kararların icra dairelerince ifa edileceği, ancak bu uygulamanın yalnızca Rum cemaatine münhasır olup başka cemaatler için geçerli olmayacağı, ancak mirasçılarının bir kısmı yabancı devlet vatandaşı ise ya da vasiyetnamede vakıf veya arazi-i emiriyeyi ilgilendiren hususlar varsa ya da Osmanlı vatandaşı veya yabancı devlet vatandaşı olan bir kimsenin mal ve mülkü ile ilgili ihtilafı konuları içeriyorsa bu gibi durumlardan doğacak davaların Osmanlı devleti mahkemelerince karara bağlanacağı kabul edilmiştir.

Ruhban sınıfından tevkifi gerekenlerle ilgili olarak da bu iradede önceki uygulamalardan farklı bazı değişikliklerin yapıldığı görülmektedir. Buna göre şayet tevkifi gerektiren husus bir borçtan kaynaklanıyorsa patrikhâne ve metropolithânelerde tevkif edilecekler, cezâi meselelerden dolayı adlî mahkemelerde istintak ve muhakemelerinde ise tebliğâtın patrikhâne veya metropolitler tarafından yapılacağı, celb müzekkeresini alan patrik veya metropolitin zanlıyı derhal teslim etmemesi halinde ise kanun hükmü uygulanarak devlet tarafından gereğinin yapılacağı, suçu sabit oluncaya kadar adî suçlularla bir araya konulmayıp sıfatlarına uygun bir hükûmet dairesinde tutulacakları, suçu cünha veya kabahat derecesinde olup sabit olmuşsa ruhânîlik sıfatının kaldırılması gerektiği için hapis cezasının mensup olduğu patrikhâne veya metropolithânedeki geçirilmesi, eğer sabit olan suç cürüm derecesinde ise ruhânîlik sıfatının kaldırılmasının ardından umûmî hapishanelere konulacağı kabul edilmiştir.

II) Osmanlı Devleti'nin ve Patrikhânelerin Dava Yetkisine İlişkin Yorum ve Yaklaşımları

Zaman zaman Osmanlı devleti ile gayrimüslim cemaat yetkilileri arasında sahip olunan yetkilere ilişkin hukuki metinlerde yer alan ifadeler hakkında tartışmalar yaşandığı görülmektedir.

a) Ekte yer verdiğimiz belgede yer alan ifadelere göz attığımızda, hem Osmanlı Devleti'nin hem de Patrikhânelerin meseleyi nasıl algıladığı açık bir biçimde ortaya çıkmakta ve özellikle Osmanlı devlet adamlarının problemi değerlendirirken hukukî kavramların anlamını öne çıkardıkları ve gerek nizamnâmelerde gerekse patrikhâne ile olan tartışmalarında hukukî dil ve kavramları son derece dikkatli bir biçimde kullandıkları görülmektedir.

Rum ve Ermeni Patrikhânelerinde yetkili meclislerin, Patriklerinin istifa yolundaki tavırlarına destek verdikleri görülmektedir. Rum patriği Diyonsiyus'un istifası üzerine Cemaat-i Metropolitân ve Meclis-i Muhtelit üyeleri patriğin istifa gerekçelerine katıldıklarını beyan etmişler, ancak patriğin istifasını da kabul edemeyeceklerini

belirterek patriğin istifasına gerekçe olan hususların ortadan kaldırılmasını ve kiliseye huzur ve sükûnun iadesinin sağlanmasını, aksi takdirde kendilerinin de görevi bırakacaklarını ifade etmişlerdir.

Buna mukabil devlet yetkililerinin bu tavırlar karşısında, örneğin Ermeni patriğinin istifaya gerekçe olarak işleri sürüdüğü meseleleri önce Bakanlar Kurulunda (Meclis-i Vükelâda) ele alarak patrikhânelerin öteden beri nâil oldukları müsaadelelerin (imtiyazların) meri olduğu bu nedenle patriğe göreve devam etmesinin bildirilmesi yoluna gittiği daha sonra da meselenin bir komisyon oluşturularak incelendiği görülmektedir.

Rum ve Ermeni patriklerinin taleplerinin tetkiki için oluşturulan komisyonda görev alan Sava Paşa konuyla ilgili olarak, Rum patrikhânesinin şikâyet ettiği konulardan biri olan “patrikhânelerce verilen nafaka kararnamelerinin itiraz edilmeden icra edilmesi” meselesinde, Patrikhâne ruhânî meclisinin vaki olan muameleleri dikkate alındığında ve bazı nizamnâmelerde “mecâlis-i ruhânîyede rüyet olunacak deâvi-i mahsusa” tabiri geçmesi hasebiyle meclis-i ruhânînin mahkeme selahiyetinde olduğunu ve bu nedenle patrikhânelerce verilen nafaka kararnamelerinin icrasının gerektiğini ifade etmiştir.

Sava Paşa'nın bu görüşlerine mukabil Adliye nazırı Rıza Paşa meclis-i ruhânînin teşekkül biçimi ve vazifelerini mübeyyin Patrikhâne Nizamnâmesinde bu meclisle ne gibi tabirler kullanılmışsa ona itibar edilmesi gerektiği, nizamnâmenin açık hükümlerinin başka nizamnâmelerde geçen tabirler dikkate alınarak tağyir edilemeyeceği ve ruhânî meclislere mahkeme sıfatı atfedilemeyeceği cevabını vermiş ve vasiyet davalarının patrikhâne rüyet olunması ve vasiyetin Hristiyan ayinine icrasının caiz tutulması hakkında patrikhânece ileri sürülen iddianın patrikhâne nizamnâmesinin 12.maddesine alenen aykırı olduğunu ve mevcut komisyonun sadece patrikhânenin taleplerinin mevzuata aykırı olduğunu tespit etmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Sava Paşa ile Adliye Nazırı Rıza Paşa'nın karşılıklı bu fikirlerini serdetmelerinin ardından, komisyon üyesi Artin Paşa kendisinin Patrikhâneler meselesiyle ilgili bir bilgisinin olmadığını ve bu konuda daha önce de herhangi bir vesile ile görev almadığını belirterek hakkında bilgi sahibi olmadığı meselede görüş beyan edemeyeceğini ancak Patrikhânelerin taleplerine ilişkin delil ve mesnetleri beyan etmediklerini bu nedenle maksatlarının tam olarak anlaşamadığını ifade etmiş, nikâh ve onun levazimatından olan nafaka ve vasiyet gibi mezhebe ilişkin hususlarda Hristiyan akidesine göre ruhânî sıfatı olmayanların görüş beyan edemeyeceğini bu nedenle patrikhânenin iddialarına ilişkin olarak madde madde gerekçelerinin sorularak oradan gelecek izaha göre meselenin tetkik edilmesini teklif etmiştir. Bunun üzerine Adliye Nazırı Rıza Paşa bu konunun komisyonun yetkisini aştığını ve ancak gerekli izin alındıktan sonra bu yola gidilebileceği cevabını vermiştir. Ardından bu konunun Padişaha arz edildiği ve gerekli iznin alındığı anlaşılmaktadır. Bu tartışmanın akibetinin ne olduğu tam olarak bilinmemekle birlikte yukarıda yer verdiğimiz ve Düstûrlarda neşredilmiş olan iradelerden bir sonuca gidilebilir.

b) Benzer bir tartışma Osmanlı devleti ile Ermeni Patrikhânesi arasında yaşanmıştır. Ermeni Patriği Horen Efendinin istifası üzerine Patrikhânece talep edilen hususlara ilişkin Meclis-i Vükela tarafından yapılan inceleme sonucunda, izaha muhtaç ve belirsiz hususlara dair istenen izahâta karşılık patrikhâne tarafından gönderilen izahlarda ileri sürülen hususlara ilişkin serdedilen görüşler önem taşımaktadır. Meclis-i Vükelanın tetkiki esnasında, izahı istenen maddeler hakkında izahât verilmesinin tabii olmakla beraber, hükûmetin emirlerinin icrası ve ruhânî meselelerden neşet edip hükûmetin tesviyesine müteallik cemaat işlerinin hükûmete arzının resmi usûlde patriğe ait ve münhasır olduğu, dolayısıyla patrikhânelerce ileri sürülen taleplere ilişkin izahâtın da patrikçe yapılması gerektiği halde, taleplerin ve izahâtların arzına Meclis-i Ruhânînin karıştırılmasının ve oluşturulan meclis-i mahsusun aldığı kararlar son derece yerinde iken yetersiz kabul edilerek eski taleplerde ısrar edilmesinin yersiz olduğu, kaldı ki patriklik ve patrikhânenin görevlerinin sırf umur-i mezhebiye ve ruhânîyeye ve bundan doğabilecek taleplerin hükûmete arzına münhasır olduğu, yoksa idari ve mülki meselelere müdahale ve aracılık etme selahiyetinin patrikhânelere hiçbir zaman verilmediği açıkça ifade edilmiş, patriklerin Anadolu'da Ermenilerin yaşadığı yerlerde idari ve mülki işlere müdahale yetkilerinin olmadığı, buralarda ıslahat icrasına yönelik taleplerinin devlet idaresine yönelik kurallara uymadığı belirtilmiş ve bu tür müdahaleler devletçe kabul edilmemiştir.

SONUÇ

Bu düzenlemeler ve ekte sunduğumuz belgeler dikkate alındığında 19. yüzyılda gayrimüslim cemaatlerin hukuki statüsünde klasik döneme nazaran çok büyük bir farklılığın oluşmadığı rahatlıkla ifade edilebilir.

Her şeyden önce Islahat Fermanı gibi temel anayasal belgelerde kullanılan ifadelerin Cevdet Paşa'nın da ifade ettiği gibi farklı şekillerde tefsire açık olacak şekilde yazılmış olması²² sadece bu belge için değil 19.yüzyıl boyunca başta cemaat nizamnameleri olmak üzere gayrimüslim cemaatler için çıkarılan bütün hukuki metinler için geçerli bir durumdur. Devletçe bilerek tercih edilen esnek yazım usulü söz konusudur. Osmanlı devleti çok açık ve sarîh biçimde yazabileceği hukuki metinleri klasik dönemdeki uygulamaları devam ettirecek nitelikte, maddi hukuku ilgilendiren konularda onları yetkili kılma yerine muğlâk bazı ifadeleri metne eklemek suretiyle kendi istediği şekilde uygulamaya aktarmasına imkân verecek bir formatta kaleme almıştır. Nitekim yaşanan tartışmalar ve bu tartışmalarda kullanılan argümanlar bunu açıkça göstermektedir. Bunun en büyük delillerinden birisi de ortada gayrimüslim cemaatler için çıkarılmış yeni düzenlemeler ve bu düzenlemelerde sanki maddi hukuk açısından yetkili kılınmış gibi bazı ifadeler kullanılmasına rağmen nizamname dışındaki hukuki mevzuata sık sık müracaat edilmesidir. Öyleki patrikler bile kendi yetkileri konusunda bu ihtiyacı hissetmekte ve nizamname dışı metinlere müracaat etmektedirler. Bu konuda en fazla başvuru yapılan metinler patriklik beratlarıdır. İstanbul Rum patriğinin kendisinden önceki patriğe verilen beratın aynısının kendisine verilmesinde ısrar etmesinin sebeplerinden birisi bu ihtiyacın varlığıdır.

22 A.Cevdet Paşa, Tezakir I-12, yay.Cavid Baysun, TTK Basımevi, Ankara 1991, s.71

Nizamnamede gayrimüslim cemaat yetkililerine maddi hukuk açısından bir takım yetkiler verilmiş gibi görünse de patriklik beratlarında kullanılan ifadeler bu yetkilerin niteliğini açıkça ortaya koymakta ve tanınan yetkilerin ıslah ve ruhani otorite kullanımı yetkisi ile sınırlı olduğunu göstermektedir. Klasik dönemde daha çok patrik ve metropolitlerce kullanılan bu yetkiler 19.yüzyılda patrikler ve meclisler arasında paylaştırılmıştır. Nizamnamedeki düzenlemelere karşın patriklik beratlarında çok büyük bir değişikliğe rastlanılmamaktadır. Daha da önemlisi Osmanlı devlet adamlarının bir konunun maddi ve cismani yönü ile ruhani yönünü ayırmada baştan beri istikrarlı bir çizgi takip etmeleri ve bunu sürekli olarak öne çıkarmalarıdır. Birçok kişiyi yanıltarak patrikhanelerin maddi anlamda hukuki yetkilere sahip olduğu kanaatine sahip olmalarına iten nedenlerden birisi bu ayrımı hiçbir şekilde dikkate almamış olmalarıdır. Örneğin bir evleneme ve boşanmada dini bir ayin olması hasebiyle bu ayinin icrasının ruhani reislere bırakılmış olması bu ruhani işlemin maddi hukuku ilgilendiren sonuçlarında patriklere bırakıldığı kanaatini birçok kimsede uyandırmaktadır ki bu kanaat Osmanlı uygulaması açısından gerçek dışıdır.

Gayrimüslim cemaatlerle ilgili değerlendirmeler yapılırken tek tek hukuki metinler üzerinden değil Osmanlı hukukunu bir bütün olarak dikkate alarak değerlendirme yapmak gerekir. Her şeyden önce 19.yüzyılda neşredilen gayrimüslim cemaat nizamnameleri ile patriklik beratlarının hukuki konularını dikkate almak ve gayrimüslim cemaat nizamnamelerinden önce patriklik beratının hukuki yönü ile nizamnamelerin neşrinden sonra hala kullanılmaya devam eden patriklik beratlarının hukuki yönüne, özellikle klasik dönemle bir farkın oluşup oluşmadığına bakmak gerekir. İkincisi de bunlar dışında gayrimüslimlere bırakıldığı iddia edilen özel hukuk alanında özellikle miras, vasiyet ve terekelere ilişkin konularda devletin çıkardığı kanun, irade, ferman gibi metinlerle düzenleme yapmış olmasının anlamını iyi kavramak gerekir. Bu kadar açık düzenlemelere rağmen özel hukuk alanının gayrimüslim cemaatlere bırakıldığı iddiasını ileri sürmek yukarıda belirttiğimiz bir mesele nin cismani ve ruhani yönüne ilişkin devletçe yapılan ayırımın hiçbir şekilde dikkate alınmaması anlamını taşır.

Bir başka husus yine yayınladığımız belgede de yer alan devletin adli ve idari konuları ilgilendiren meselelerde sahip olduğu yetkileri gayrimüslimlere hiçbir şekilde bırakmama konusundaki hassasiyetidir. Bu konuda devlet yetkililerinin gayrimüslimlere verilen yetkilerin hukuki nitelik ve anlamı hakkında çok sarih bir bilgiye sahip olduklarını ve bunu korumada son derecede hassas olduklarını gösterdiği gibi, devletin dış baskılar karşısında kendisini içeride ve dışarıda kurtarabilecek bir hukuki metin yazımını tercih ettiğini de göstermektedir.

Özellikle 19.yüzyılın sonlarına kadar devletin klasik dönemdeki uygulamaları koruduğu, kısmi bazı değişiklikler dışında cemaatlere tanınan yetkilerin aynı kaldığı ifade edilebilir. Özellikle 1890'lardan sonra bu konuda bir kısım değişimler ortaya çıksa da devlet neredeyse yıkılışına kadar bu konuda hassasiyetini korumuştur. Klasik dönemde sahip olduğu siyasi güçle başarabildiğini 19.yüzyılda daha çok politik oyalama, geciktirme veya muğlâk ifadeler kullanarak bir takım hakları tanımış gibi görünerek baskıları karşılama yöntemiyle başarmaya çalışmıştır.

EKLER

Aşağıda yer verilen belgeler B.O.A Y.PRK. AZN. 4/53 no'lu tasnifte yer almakta olup aşağıda belge başlarında yer alan numaralar tarafımızdan verilmiş olup asıl metinde yer almamaktadır.

[1]

Rum Patriği Efendi hazretlerini isti'faya sevk eden esbâbda kendisiyle müttehidü'l-efkâr bulduklarından ve isti'fasını kabul edemeyeceklerinden bahisle esbâb-ı ma'lûmenin bir ân evvel def ü ref'i husûsuna ve ol-bâbda bazı ifâdâta dâir Cemaat-i Metropolitân ile Meclis-i Muhtelit-i Dâimî heyeti tarafından vârid olup bâ-tezkere Bâbîâlîye gönderilmiş olan mazbatanın bir sûretî manzûr-i âlî buyrulmak üzere lef-fen arz ü takdim kılınmağın ol-bâbda emr ü fermân hazret-i men lehül-emrindir. 22 Muharrem 1308/ 26 Ağustos 1306

Adliye ve Mezâhib Nazırı
Hüseyin Rıza

[2]

Rum ve Ermeni Patrikhâneleri'nin tetkik-i müsted'iyâtı için komisyonun bugün vukubulan ictimâında Sava Paşa icrâ-yı tetebbuât için olduğundan bahsile nafaka kararnâmelerinin bilâ itiraz lüzûm-i icrâsı hakkında olan Rum Patrikhânesi'nin birinci madde-i iştikâsının tetkikine girişip Patrikhâne Meclis-i Ruhânîsi'nin muâmelât-ı vâkiasına ve bazı nizâmâtta Mecâlis-i Ruhânîye'de rü'yet olunacak deâvi-i mah-susa tabirâtı bulunmasına nazaran mahkeme selâhiyetinde olduğunu ifâde ile patrikhânenin bu bâbdaki iddiası vechile kararnâmelerin lüzûm-i icrâsını tasdike delâlet edecek sûrette îrâd-ı mütâlâa etmekte bulunmuş ise de Mecâlis-i Ruhânîye'nin keyfiyet-i teşekkülünü ve vezâifi hususunu mübeyyin Patrikhâne Nizamnâmesi'nde bu meclislere ne gûne tabir isti'mâl olunmuş ise i'tibarâtı ânâ münhasır olmak la-zım gelip nizâmânmenin ahkâm-ı sarîhasını sâir nizâmâtın bazı ta'birâtı delil ittihâz kılınarak tağyire ve Mecâlis-i Ruhânîyeye mahkeme itlakına cevâz ve mahal olmadığı cevabı verilmiştir ve vasiyet davalarının Patrikhâne'de rü'yet olunması ve vasiyetin Hristiyan ayinine icrası câiz tutulması hakkında Patrikhâne'nin iddiası nizâmânme-i mezkûrun onikinci maddesine alenen mübâyin ve muhâlif olduğu derkâr olmak la bu bâbda komisyonca beyân-ı mübâyenetten başka ne denilebilir suâlîni esnâ-yı müzâkerâtta dermiyân eylemiş idim. Bunun üzerine Artin Paşa kelâma ibtidâr ile şimdiye kadar patrikhâneler mesâlihine ittîla' hasıl etmemiş ve bir memuriyet mü-nasebeti olarak iştigâl dahi eylememiş olduğundan esasına muttali olmadığı cihetle emr-i tetkikte tabii bir fikir hâsil edemediği i'tizârını dermiyan ile beraber

patrikhâneler müsted'iyât-ı vakîâlarının delâil ve müstenidât-ı lâzimesini beyân ve tasrih etmemiş olduklarından layıkıyla maksad anlaşılammakta olması ve nikâh ve ânın levâzımından olarak nafaka ve vasiyet gibi mesâil-i mezhebiyeye taalluk eden şeyler dahi olup Hristiyan ayınınca umûr-i mezhebiyede sıfat-ı ruhânîyesi olmayanların beyân-ı re'y ve efkâr edememesi mülâhazâtına mebni müstediyât-ı vâkıânın madde be madde delâil-i nizâmiye ve tavzihât-ı sâiresi patrikhânelerden tahriren istifsar olunarak âna göre vürûd edecek izahnâmeler üzerine icrâ-yı tetkikât olunmak mümkün olup yoksa komisyonun bu yolda izahâtı hâvi olmayan tekârir-i mevcûde üzerine icrâ-yı tetkikât etmesi müteazzir olduğunu söylemiştir. Müşarünileyhin işbu mülâhazası üzerine komisyonun vezâif-i iştigâli tezkire-i sâmiyede tarif ve tavzih olunmuş idüğünden ve beyân edilen sûret tayin olunan usûl-i tetkikin haricinde bulunduğundan ist'izân olunacağı ifade kılınmış ve hülâseten müzâkerât husûsât-ı marûzadan ibaret bulunmuş olduğu ma'rûzdur. 30 Muharrem 1308/ 3 Eylül 1306

Adliye Nâzırı Kulları
Esseyid Hüseyin Rıza

[3]

Adliye ve Mezâhib Nezâreti

Mezâhib Müdürlüğü

Makâm-ı Celil-i Sadâret-i Uzmâya 17 Muharrem 1308 ve 21 Ağustos 1306 Tarihiyle Yazılan Tezkere Sûretidir.

Ermeni Patriği rütbelû Horen Efendi hazretlerinin te'kid-i isti'fasını mutazammın olup 26 Zilhicce 307 tarihli tezkire-i acizânemle huzûr-i âli-i Sadâretpenâhilerine takdim kılınan takrîr-i cevâbîsi üzerine 3 Muharrem 308 tarihli tezkire-i sâmiyeye-i fahîmânelerinde emr ü iş'ar buyrulduğu vechile Patrik-i müşarünileyh icra olunan vesâya ve tebliğâta cevaben bu kerre dahi vârid olan takrir ile Meclis-i Ruhânî mazbatasının sûret-i tercümesi olmak üzere beraberce gönderilmiş olan varaka manzûr-i sâmi-i cenâb-ı vekâletpenâhileri buyrulmak üzere aynen ve leffen takdim kılındı. Mütâlaasından ma'lûm-i âlî buyrulacağı üzere takrîr-i mezkûrun hülâseten müeddâsı Meclis-i Mahsûs-i Vükelâda icrâ buyrulan tetkikâtın bazıları muhtâc-ı îzâh ve gayrimuayyen olduğundan ve bazıları dahi berevât-ı âliye ahkâm-ı münîfesine muğâyir olduğu gibi Meclis-i Ruhânî'nin evvelki mazbatasında muharrer bulunmayıp fakat müteaddid tekârir ile marûz olan hususât hakkında hiçbir şey irad olunmamış idüğünden bahsile Meclis-i Mezkûrun mazbatası mundericâtının tetkik ve tesviyesi istid'asından ve mazbata sûret-i tercümesinin muhteviyâtı dahi müsted'iyât ve müştekiyât-ı sabıka ile Meclis-i Mahsûs-i Vükelâ'nın mukarrerâtı madde be madde zikr ü tadâd ve âna göre tavzih-i esbâb ü ahvâl sûretinde bir takım tafsilât tezyîl ve irâd kılınarak neticesinde mevâdd-ı marûzânın siyâk-ı aslîsine muvâfık sûrette temâme-i is'afî talep ve istirhamından ibaret bulunmuştur.

Vakıa Meclis-i Mahsûsun tetkikâtı esnasında istîzâha ta'lîk buyrulan maddeler hakkında arz-ı izahât olunması tabîi ise de hükûmet-i seniyyenin evâmîr ve işarâtını telakkî ve icrâ etmek ve umûr-i ruhânîyeden münbais ve tesviye-i hükûmete müteallik hususât-ı cemaati arzulemek ötedenberi usûl-i resmiye ve mu'tâdesi vechile patrik bulunan zevâta muhtess ve münhasır olduğuna göre izahât-ı lâzime dahi Patrik efendi tarafından dermiyan kılınmak muktaazî iken arz-ı müsted'iyât ve izahâtta Meclis-i Ruhânî'nin karıştırılması ve imtiyazât-ı kadîmeye taalluk ve tenâsübüne nazaran Meclis-i Mahsûs'un mukarrerâtı bi-hakkın şâyân-ı hüsn-i telâkki olduğu halde gayrı-kâfi addedilerek gerek karar ve tesviyeye mukârin olan mevâddın ve gerek müsted'iyât ve müştekiyât-ı sâirenin aynıyla kabul ve is'afında ısrar edilmesi ve husûsiyle patriklik ve patrikhâne vezâifi sırf umûr-i mezhebiye ve ruhânîyeye ve ber minvâl-i marûz bundan münbais olacak müsted'iyâtın hükûmet-i seniyyeye arz ve tebliğine münhasır bulunarak yoksa umûr-i idâre ve mülkiyeye haylûlet ve vesâtet selâhiyeti patrikhânelerce kat'a mevcûd ve müesses olmamış iken Anadolu'da Ermeni sakin olan mahallerde idâre-i mülkiye ve adliye ve zabıtaca ve vergilerin tarh ve tahsil ve tahsisleri cihetlerince ıslahât icrâsının patriklik ve Meclis-i Ruhânî'den talep ve dermiyan kılınması idâre-i devlet kavâid-i umûmiyesine ve usûl-i hükûmet-i seniyyeye asla tevâfuk etmeyeceği gibi esâsen nizamnâme ve imtiyazât-ı kadîmeye taalluk eden şeyler olmamasına ve maa hazâ mersûl sûret-i tercümenin hâtimesinde "müsted'iyât-ı marûza is'af buyrulmadıkça patrik ve marhasalık vazifesinin ifâsı gayrı-kabil bulunmuştur" denilmesi karînesiyle patrik-i müşârünileyh istifasını geri almak hususunda Meclis-i Ruhânîyece tesviye-i müsted'iyâta intizara sevk olduğu anlaşılmasına nazaran iktizâ-yı hâlin ittihâz ve icrâsı menût-i re'y-i rezîn-i isabet-karîn-i cenâb-ı vekâletpenâhileri olmağın ol-babda.

[4]

Adliye ve Mezâhib Nezâreti

Mezâhib Müdürlüğü

14 Muharrem 1308/18 Ağustos 1306 Tarihiyle Ermeni Patrikliğinden Vârid Olan Takririn Sûretidir.

Te'kid-i isti'fâ-yı âcizânemi hâvî olarak makâm-ı âli-i nezâretpenâhilerine takdim kılınan 30 Temmuz 1306 tarihli takrîr-i dâiyânemin makâm-ı celîl-i sadaret-i uzmâyâ bi't-takdim şerefvârid olan cevâb-ı sâmi'de mukaddema isti'faya sebep ittihâz olunan mevâdd Meclis-i Mahsûs-i Vükelâ-yı fihâmda arîz ve amîk tetkik buyrulmuş ve hukuk ve imtiyazât-ı ruhânîye evvelce şerh olduğu vechile mahfûz ve mer'î bulunmuş olduğundan kemakân ifâ-yı vezâife devam olunmasının savb-i acizîye tebliğ ve tavsiyesi irâde ve iş'ar buyrulduğuna dâir hâmepirâ-yı tazîm olan 4 Muharrem 1308 / 8 Ağustos 1306 tarih ve 28 rakamlı tezkire-i âliye-i âsifâneleri mütâlaagüzâr-ı acizî oldu. Hukuk ve imtiyazât-ı ruhânîye ve mezhebiye hakkında Meclis-i Vükelâca cereyan eden

tetkikâtı havi olup 23 Zilhicce 1307 / 28 Temmuz 1306 tarih ve 22 rakamlı olarak şereftasdîr ve tesyîr buyrulan ve taraf-ı dâiyânemden usûlü üzere Meclis-i Umumi-i Ruhânî'ye havale olunan tezkire-i hazret-i nezâretpenâhilerine cevâben Meclis-i Ruhânî-i mezkûr tarafından tanzim ve i'ta olunan mazbatada dahi gösterilmiş olduğuna göre Meclis-i Vükelâca icra buyrulan tetkikât ve olunan şerhin bazıları muhtâc-ı izah ve gayrimuayyen ve bazıları dahi berevât-ı âliye ahkâm-ı münîfesine muğâyir gibi görüldüğü misillü Meclis-i Ruhânî-i mezkûrun evvelki mazbatasında muharrer bulunmayan ve fakat müteaddid takrirlerle arz ü beyan olunan diğer marûzât hakkında dahi hiçbir şey denilmemiş olduğundan müsellemler âlem olan adalet-i seniyye ve eltâf ve inayât-ı celîle-i cenâb-ı tâcidâriye istinaden bu defa dahi tesviyesi istihâm olunan mevâddın bi't-ta'yîn esbâb-ı mûcibesini ve izahât-ı muktaziyesini hâvî zikrolunan Meclis-i Ruhânî'nin tanzim eylediği mazbata-i cevâbiyenin aynen tercümesi sûreti leffen taraf-ı eşref-i âsifânelerine takdime mübâderet ve bir müddetten beri bulunduğum mevki-i müşkilin bir kat daha teşeddüd ettirilmemesi ve devlet-i ebed şevket-i Osmâniye tarafından mine'l-kadîm Ermeni tebaa-i sâdika-i cenâb-ı mülûkâneleriyle Ermeni kilisesi hakkında ibrâz ve bî-dirîğ buyrulan bunca inayât ve himâyet-i celîlenin bir eser-i cedîdi olarak mazbata-i mezkûre mündericâtının lütfen tetkik ve devletçe hüsn-i tesviye buyrulmak istihâmına mübâşeret olundu ol-babda ve her halde emr ü ferman Hazret-i men lehü'l-emrindir.

[5]

Adliye ve Mezahib Nezareti

Mezahib Müdürlüğü

Meclis-i Umûmi-i Ruhânî Tarafından Tanzim Olunup Ermeni Patrikliğine İ'ta Olunan Mazbata-i Cevâbiyenin Sûret-i Tercümesidir.

Hukuk ve imtiyazât-ı kadîme-i ruhânîyenin bazıları hakkında mütâlaât ve marûzâtı hâvî olup zât-ı vâlâları tarafından takdîm olunan mazbataya cevâben Adliye ve Mezâhib Nezâret-i Celîlesi'nden tasdir buyrulup meclis-i acizânemize havale olunan 28 Temmuz 1306 tarihli tezkire-i aliyye mütâlaağüzâr-ı çakerânemiz oldu. Mevâdd-ı mezkûreden birincisi marhasaların azl ü teb'îdleri hususu olup tezkire-i aliyye-i mezkûrede “nadiren vukubulan bu keyfiyet emniyeti suistimal ile mülken mehâziri dâi bazı ahvalde bulunmalarından dolayı bir iki marhasa hakkında vâki olmuş ise de bu da patrikhâne ile bi'l-muvâfaka yapılmış ve binâenaleyh berevât-ı şerîfe ahkâmına muğâyir bir hal vukûa gelmemiş olduğu” beyân buyrulmuş ise de tahkikât ve tedkikât-ı mukteziye lede'l icra patrikhânenin muvafakati adeta ibrâm ve tazyik eseri olduğu tebeyün etmiş ve “azl ü teb'îd edilenler emniyeti suistimal ile mülken mehâziri dâi ahvalde bulunmuşlardır” deyu haklarında vaki olan isnâdât-ı azîmenin ne gibi şeyler olduğu elân patrikhânenin meçhûlü bulunmuş ve patriklik berât-ı âlişânında “marhasa ve piskoposların azl ü nefyi ve sûi hallerini müş'îr

paşalardan ve kadılardan ve nâiblerden arz gelip teşekkî olundukda sıhhati patrik-i mümâileyhden isti'lâm olunmadıkça işgâ olunmayıp bir tarîk ile ve mukaddem ve muahhar tarihîle fermân dahî sâdır olur ise itibar olunmayarak bi't-tahkîk icâbı icra oluna" deyu musarrah iken patrikhânece tahkîkât ve tedkîkâta müsâade buyrulmuş ve ol-babda patrikhânenin izahâtına havale-i sem' itibar olunmamıştır. Şâyân-ı teessüftür ki hükûmet-i seniyye taşra memurlarına fevkalade ehemmiyet vermekle beraber bu memurlar gibi berevât-ı aliyye ile nasb olunmuş olan patrik ve marhasalara itimad etmemektedir ve binâenaleyh imtiyâz-ı ruhânîye ve kilise kanunu ve patriklik hukuk ve selâhiyeti sektedâr edilmiş ve şu imtiyâz ve hakkın halelden vikâyesi değil yalnız milletin menfaati ile mülk ve devletin menâfii iktizasından bulunmuştur.

Sıfat-ı ruhânîyeyi hâiz olanların haps ve tevkifleri maddesi hakkında tezkire-i aliyye-i mezkûrede "sıfat-ı ruhânîye erbâbının töhmet-i mezhebiyelerine münhasır olan berevât-ı aliyye ahkâmının anların cerâim-i mülkiyelerine şümûlü ve cerâim-i mezkûrenin patrikhânece rü'yetine ednâ mertebe temessük ve istinâd olunacak ciheti bulunmadığı" iş'âr buyrulmuştur. Ancak bu yolda şerh ve tefsirin berevât-ı aliyye ahkâm-ı sarîhasının külliyyen hilâfında bulunmuştur. Çünkü sıfat-ı ruhânîye erbâbından olup müttehem bulunanlar berevât-ı aliyye-i mezkûrede iki kısma münkasımdırlar: Kısım-ı evveli mezheben ve kısım-ı sânisî mülken müttehem olanlardır. Sıfat-ı ruhânîye erbâbını töhmet-i mezhebiyelerinden nâşi muhâkeme ve haklarında ceza tertip etmek selâhiyet ve iktidarı kilise tarafından patrik ve marhasalara verilmiş ve selâhiyet-i mezkûre berevât-ı aliyyenin "...ve ayinlerine muhâlif vaz' ü hareket eden Ermeni marhasalarını ve papas ve keşişlerini patrik-i mümâileyh ayinleri üzere te'dip ve saçların traş ve kendilerin papas ve karabaşıktan azl ve ihraç ile kiliselelerin ahire verdikde ve muktezâ-yı ayinleri üzere def' ü ihraç olunan papasların yerine iktiza eden papasların tayini husûsunda haricden kimesne mâni ve müzâhim olmaya" fıkra-i münfesiyle te'mîn buyrulmuş olmasıyla husûsât-ı meşrûhada mehâkim-i şer'îye ve nizâmîyenin hüküm ve kararının istihsâline hâcet bulunmamış olduğu mi-sillü, töhmet-i mülkiyeleri hakkında dahi berevât-ı aliyye-i mezkûrede "Ermeni papaslarından biri izn-i şer'île hapsolunmak lazım geldikde patrik-i mümâileyh alıko-yup aher taraftan hapsedirilmeye" deyu sūdûr buyrulan irâde ve fermân töhmet-i mülkiyeleri bulunan ruhânîlerin haps ve tevkifleri maddesine şümûlü bulunduğu müstağni-i izâh bulunmakla töhmet-i mülkiyeden nâşî ruhânîlerin haps ve tevkifleri patrik ve marhasalara ait olmak selâhiyeti kabul ve temin buyrulmuş ve binâenaleyh sıfat-ı ruhânîye erbâbından olup töhmet-i mülkiyeden nâşî ister maznûn ve ister mahkûm olanların taht-ı tevkîfe alınmaları ve Dersaadette ise Patrikhâneye ve taşralarda ise marhasahânelere ait olmasıyla, nasıl ki mülk ve devlet menfaati dahi icab ettirir patrik ve marhasaların ruhânîlere karşı olan haysiyet ve iktidarları zâil olmak ve sıfat-ı ruhânîye erbâbı alenen terhib ve terzil edilmemek üzere şu hukuk ve selâhiyetin muhafaza ve ibkası muktazi bulunmuştur.

Li-eclîş-şehâde mehâkim-i cezâiyeye celb olunan ruhânîler tahlif için gördükleri cebir hakkında tezkire-i aliyye-i mezkûrede "rehâbinin ayinleri vechile sûret-i tahlifleri hakkında bir nizâm-nâme layihası tanzimi geçende Şurâ-yı Devlete havale olduğundan bununla maksad hasil olacağı" iş'âr buyrulmuştur Ermeni ruhânî takımının yemin etmeleri sıfat ve rütbe-i ruhânîyeleri hilâfında bulunduğu ve yemin eden

ruhânîler kilise kavaninince ceza görür oldukları cihetle bunlar her ne kanunla olursa olsun yemin edemez olduklarını meclis-i acizânemiz şimdiden beyan ederek iktifa eyler.

Zevc ve zevceler beyninde tekevvün eden deâvi ve ta'yin-i neseb hakkında tezkire-i aliyye-i mezkûrede badehu icabına bakılmak üzere zevc ve zevce davaları hakkında olan şikâyetin Patrikhâne Nizamnâmesinin kangı maddesine ibtinâ edildiğinin ve ta'yin-i neseb maddesinin îzâhına lüzum görüldüğü beyan ve iş'âr buyrulmuş olduğundan kısım-ı evvel hakkında nizamnâmenin 47. maddesinin fıkralarını aynen derc ederiz, şöyle ki "Bu komisyon familyaca zuhûra gelen münâzaâtı tesviye ve Bâbîâlî'den Patrikhâne'ye havâle olunan davaları havale üzerine rü'yet eyler ve kesti-remediği davaları mevâdd-ı ruhânîyeden ise Meclis-i Ruhânî'ye ve mevâdd-ı dünyeviyyeden ise Meclis-i Cismânî'ye ve iki tarafa dahi taalluku var ise Meclis-i Muhtelit'e havalesini gösterir. Mezkûr komisyonunda rü'yet olunan bir dava mahkûmun aleyhin istid'ası üzerine bu meclislerden birinde istînaf olunur". Bundan mâadâ berevât-ı âliyenin zevciyet davalarına dair olan fıkranın dahi aynen dercine mübâderet edildi: "Akd-i nikâh ve fesh-i nikâh maddesinde ve ayinlerine müteallik sair hususda münâzaa eden iki Hristiyan mabeynlerin Patrik-i mümâileyh veyahut vekilleri tahkik edip ayinleri üzere ıslâh ve kiliselerinde yemin verip aforoz edildikde kuzât ve nüvvâb dahl ve taarruz etmeyeler" bu makûle davalarda patrik veya marhasa veya vekillerinden mâadâ kimesnenin müdahalesi câiz olamayacağı derkâr bulunmuş iken zevciyet davalarının cihet-i maneviyesinden başka madde cihetini fasl ü hükme Patrikhânenin me'zun bulunmadığını cânib-i hükûmet-i seniyyeden makâm-ı i'tirazda beyan buyrulmakda ise de nafaka ve drahoma maddesi Hristiyan kilisesi akâidinden ve merâsim-i mukaddese-i dinîyesinden bulunan nikâhdan tevellüd etmekle nikâh davalarının ve zevc ve zevcelerinin sûret-i muvakkatada yekdiğerinden tefrikleri hususunun taht-ı karar ve hükme alınması nikâhı vaz'eden heyete ait bulunduğu misillü nikâh davasının teferruatından olan ve esas maddeye ezher cihet merbûtiyeti bulunan nafaka ve drahoma maddesinde dahi fasl ve hükmü ol heyete âit ve râcî bulunup hususen ki nikâh davasına müteferri' ahvâle göre nafaka aylığı ve drahoma maddesini tatbikatınca tebdîl ve tağyir vukubulacağı cihetle nafaka ve drahoma davalarının fasl ve hükmü nikâh davasını rü'yet ve hükme selâhiyeti bulunan idâre-i ruhânîyeye ait olması derkâr bulunmuş ve mine'l-kadîm bu vechile cereyan edegelmiştir. Nafaka ve drahoma maddeleri esas davadan tefrîk ve hukuk-i âdiye sırasına idhal olunup mehâkim-i şer'îyye ve nizâmiyyeye havale olunduğu takdirde bu mahkemeler bi't-tab' dîn-i Hristiyanî esas ve mebâdisi üzerine değil şeriat-ı islâmiye ahkâmına tevfikan fasl ve hükmedecekleri ve bu husûs dîn-i Hristiyanîye kat'a tevafuk etmeyeceği ve binâenaleyh zevciyet ve nafaka ve drahoma davaları aher bir şerkil ve sûrete ibnâ edilemeyeceği cihetle ahâli-i islâmın nikâh ve talak ve nafaka davaları memâlik-i mahrûse-i şâhânenin her tarafında ve hatta eyâlât-ı mümtâzede mehâkim-i şer'îyyeye ait bulundurulmuş olduğu misillü Ermenilerin nikâh ve nafaka ve drahoma davaları hakkında takdim olunan arzuhalin o esas üzere patrikhâneye havale olunması ve cânib-i patrikhâne'den verilip kat'ıyyet halini kesbetmiş olan i'lâmâtın cânib-i hükûmet-i seniyyeden mevki-i icrâya vaz'edilmesi icâb-ı halden bulunmuştur.

Tayin-i neseb maddesi hakkında talep buyrulan izahâta gelince ol-bâbda dâi-i şikâyet olan halin sûret-i muhtasarada beyân ve hikâyesine mübâderet edilir şöyle ki bundan dört sene kadar akdem mücerred halinde vefât etmiş olan matbaa hurufâtı dökmeçisi Arslanyan Dikran nâm kimesnenin verâseti kız karındaşı evladına münhasır bulunduğuna dâir cânib-i patrikhâne'den ilmühaber i'ta olunmuşiken merkûm Dikrân'ın er karındaşı olup kendisinden evvel fevt olan Kevork nâm kimesnenin zevce-i menkûhe-i sahîhası olan ve fakat çocuğu bulunmayan kadın berhayat ve taht-ı nikâhında bulunmuş olduğu halde muğâyir-i dîn-i hristiyânî olarak birlikte vakit geçirmiş olduğu diğere bir kadından hasıl olan harâmzâdeler mahkeme-i şer'îyyeye müracaât ederek müteveffa Dikran'ın terekesini talep eylediklerinden mahkeme-i mezkûreden daha bir hüküm sadır olmamışken canib-i patrikhâne'den makâm-ı celîl-i hazret-i fetvâpenâhiye ve Adliye ve Mezâhib Nezâret-i celîlesine takrîr takdim olunarak veled-i zinâlar hakk-ı verâsetten bi'l-külliyeye sâkıt buldukları beyân edilerek müteveffa Dikrân'ın terekesi davasının rü'yet ve hükmüne patrikhâne tarafından i'ta olunan mezkûr ilmühaberinin esas tutulması istid'a olunmuş ise de taaddüdü zevcâta mesâğ-ı şer'î vardır ve ta'yin-i neseb maddesi mehâkim-i şer'îyyeye aittir denilerek dîn-i hristiyânî ahkâmına muğâyir olarak ve Hristiyanlar için emsâli nâ-mesbûk bulunarak mezkûr harâmzâdelerin müteveffâ-yı merkum Dikrân'a min cihet-i'l-asebe vâris olduklarına hüküm-i şer'î sâdır olmuştur ki berevât-ı âliyyede münderic ve musarrah olan "...ve millet-i merkûmeye avrat boşamak ve avrat üzerine avrat almak ve zevcele-ri fevtinden sonra üç defaya dek teehtül edip ândan ziyâde teehtül etmek âyinlerine muhâlif olmağla bu makûlelere ruhsat verilmeyip te'dip ve küşmâl oluna" deyû südü buyrulan emr ü fermân-ı hazret-i pâdişâhî hilâfında olarak sâdır olan mezkûr i'lâm-ı şer'î mevki-i icrâya konulmuştur. Bu yolda bir müdâhale ve hükmün değil yalnız memâlik-i mahrûsede illâ gerek izdivâc mezhebi ve gerek izdivâc örfü usûlünde bulunan kâffe-i hristiyân memâlikinde hukuk-i ruhânîye ve mezhebiyyeye muğayirdir. Çünkü bu memleketlerde bile taht-ı nikâhında ve hayatta zevcesi bulunan bir zevc diğere bir kadından peyda etmiş olduğu veledi asla ve kat'a kendi nesebine ilhâk edemez ve ta'yin-i neseb selâhiyet ve iktidarı mücerred nikâh ve izdivaca izin vermiş ve bu sûretle familya şekil ve esasını vaz'etmiş olan heyete aittir. Mehâkim-i şer'îyye tarafından vukubulan şu yolda bir müdâhalenin en azîm mahzuru izdivâc hakkında İncil-i şerîf ahkâmının ve bunun üzerine mübteni olan kilise kanununun ihlâli maddesidir.

Vasiyet ve verâset maddeleri dahi nikâh ve nafaka ve drahoma gibi din ve mezhebe taalluku bulunan şeylerden olup ahâli-i islâmın bu gibi husûsâtı her tarafta mehâkim-i şer'îyyeye hasredilmiş olduğundan cennetmekân sultan Abdülazîz hân hazretleri İslam ahâlisinin nâil olmuş olduğu şu imtiyâzdan Hristiyan tebaa-i şâhâne dahi hisse mend olmak maksad-ı adâlet mîrsâdıyla İslahât Ferman-ı âlisiyle Hristiyanların vasiyet ve verâset husûsâtının rü'yet ve tesviyesi kendilerine terk ve ih-san buyrulmuş ise de hükkâm-ı şer'î müdâhale etmekte ve Ermeni Hristiyanların vasiyet ve verâset maddelerinin rü'yet ve tesviyesi için hicretin 1278 tarihli Hristiyan Tereke Nizamnâmesi'ni ittihâz eylemektedirler ki Hristiyanların akâid ve kavâid-i dinîyelerine gayrımuvafık bulunmuştur.

Kütüb-i dîniyye ve atîka hakkında vâki olan memnûiyete dâir tezkire-i aliyye-i mezkûrede "ve kadîmden beri Ermeni kiliselerinde kırâat olunmakta olan kitapların

okunmasına mümânaat edilmemesi ve fakat yeni te'lif edilmiş rumûzlu ve dâi-i mazarrat kitaplar dahi bulunmuş olduğundan memnûiyet-i vakıânın bu misillü kitaplar hakkında icrâ olunacağı” beyân buyrulmuştur. Ermeni kilisesinin kütüb-i ruhânîyesinden bulunan (Jamakirin, Maşdos, Şarağan, Çaşos, Yohasas Manianes, Rağaran, Donasyos, Orasyos, Narin, Oğodakirin, Gemberbedoneağan, Habesmado-rak) ve eyyâm-ı muayyenede kırâat olunmak üzere sûret-i mahsûsada tertip olunan İncil-i şerif Hristiyanlığın bidâyetinden beri hâl-i kadîmleri üzere bâki olup Ermenilerin her kiliselerinde ve mekteplerinde kırâat olunmakta ve kezâlik Ermenilerin tarihine müteallik olup dörtbin senelik vukuâtı hâvî ve hâkî olan kitaplar heyet-i asliye ve kadîmeleri vechile bâki ve mevcuttur. Bu kitapların hiçbirini tayy ve tadil ve tashiğ olunamaz çünkü bunlar mukaddes olmalarıyla tağyîr için iptal olunamaz ve çünkü bunlar vukuât-ı tarihîyeyi hâvî olmasıyla bi't-tab' âher şekil ve sûrete tebdîl ve tağyîr edilemezler bu halde “yeni te'lif edilmiş ve rumûzlu ve dâi-i mazarrat kitaplar dahi bulunmuştur” deyu vuku'bulan iş'âr-ı âlînin bâlâda muharrer din ve tarih mukaddes ve atîk kitaplara ve bunlardan ahzolunarak te'lif olunan kilise mukaddes tarihine ve dîn-i Hristiyânîmizin ta'lim ve tefsirini hâvî kitaplara ve Ermeni tarihine ve sâir ders kitaplarına kat'a şümûlü olamayacağı derkârdır.

Tezkire-i aliyye-i mezkûrede “kadîmden beri Ermeni kiliselerinde kırâat olunmakta olan kitapların okunmasına mümânaat olunmayacağı” beyân buyrulmuş ise de şu sahihdir ki mezkûr mukaddes ve atîk kitaplar bugünkü günde Trabzon'da ve Erzurum'da ve daha mahall-i sâirede men' ve tevkîf edilmiş olup kilise ve mektepler için cemaat tarafından talep olunan şu kitaplar gönderilememekte bulunmuştur. Memnûiyet-i vâkıa şu kitaplarda ezmân-ı mâziye ve atîkadan beri Ermeni milleti ve kilisesinin ism-i hassı bulunan ve her millet tarafından tanınmış ve bilinmiş olan ve Ermenistan ve Ermenistan kilisesi tabirleri bulunmuş olduğu gibi azizler silkine dâhil olarak din için şehit olmuş ve mezhebi himâye ve muhafaza eylemiş ve kiliseler ve manastırlar ve hastahâneler ve sâir emâkin-i ruhânîye ve millîye te'sis ve ihyâ etmiş olan Ermeni hükümdârân ve ümerâ ve zâbitân-ı askeriyesi esâmisi muharrer bulunmuş olmasından neş'et etmiştir. İşte şu memnûiyet-i mübeyyinedir ki bâlâda beyân ve ta'dâd olunan ve Ermeni kilisesinin din kitaplarından bulunan Maşdos nâm mukaddes kitaptan ahzolunarak tanzim ve te'lif olunan Ermeni salnâmesinin yortu tariflerinde muharrer olan aziz hükümdâr ve ümerâ ve zâbitânın sıfatları Maârif Nezâreti tarafından tayy ü tenkîh edilmiş ve öylece tab'ına ruhsat verileceği beyân olunmuştur. İmdi serbesti-i mezhep maddesi ilga ve imha edilmiş ve mezhebin ve Ermeni tarih ve lisânının ta'lim ve tedrîsi taht-ı memnûiyete alınmış olmamak ve patrikin millet ve kiliseye karşı hâiz olup bâ-berât-ı âli te'min buyrulmuş olan hukuk ve selahiyete halel gelmemek üzere Patrikhâne'nin luhûk-i malûmâtıyla te'lif olunan atîk ve mukaddes kütüb-i dinîye ve millîyenin ve ders kitaplarının tab' ü neşri her türlü mümânaattan ârî ve beri tutulması iktizâ-yı hâl ve maslahattan bulunmuştur.

Müessesât-ı ruhânîye ve mekâtibin inşa' ve ta'mîr ve idâreleri için iâne ve sadaka akçeleri mukâbilinde verilen makbûz ilmühaberleri hakkında tezkere-i aliyye-i mezkûrede de bu bâbda herkesin rızasıyla vereceği sadaka akçesi hakkında bir şey denilmeyip ancak bilâ ruhsat bilet tab' ile ahâlden akçe istihsâl olunmaması hakkında hükûmet-i seniyyece ittihâz olunan ve İslam ile cemaat-ı gayrimüslimenin kâffesine

şumûlü bulunan karara tevfikân patrikhânenin dahi cemaat-i sâire gibi bu misillü bi-letleri ruhsat istihsâliyle tab' ü neşretmesinde dermiyân olunan mehâzir vârid olmadığından karâr-ı müttahaza tevfi-k-i muamele olunması iş'âr buyrulmuştur. Akdemce takdim olunan mazbatada bu bâbda dermiyân olunan mütâlaa ve i'tirâzât kat'a nazar-ı dikkate alınmamış ve zaten sudûr buyrulan emir yine te'kîd edilmiş olduğundan be-tekrâr tafsîl-i maddeye mecbûriyet hâsıl oldu şöyle ki müstağni-i beyân olduğuna göre kilise ve manastır ve mektep ve hastahâne ve bunlara mûmâsil sâir müessesât-ı rûhânîye ve hayriye ve millîyenin inşa' ve ta'mir ve idâreleri ve fukarâ ve muhtâcînin tehvîn ve tedârik-i ihtiyaçları husûsu cemaatin vereceği iâne ve sadaka akçeleriyle kabil bulunmuş olmasıyla patrik ve marhasalar ve bunlar tarafından tasdik olunagelen heyet ve memûrîn kadîmden beri hiçbir mûmânaata uğramayarak cemaatten bu yolda sadaka ve iâne akçeleri cem' ve tedârik edegelmişler çünkü patrik ve marhasalar bâ-berât-ı âliye Ermeni milletine reîs-i rûhânî nasb olunmuşlar ve müessesât-ı rûhânîye ve millîyelerin nâzır ve müdürleri bulunmuşlar ve şu hukuk ve selâhiyet taraf-ı devletten dört-beşyüz senedenberi te'min ve muhafaza buyrulmuştur. Şu münasebetle şâyân-ı zikr ve mütâlaadır ki Ermeni milleti efrâdı hazine-i devlete vermiş olduğu ve sene be sene zamm vukua geldiği ol-kadar vergiden başka bir de maârif namıyla tarh olunan ve yalnız ahâli-i Müslime mekâtibi istifade etmekte olan vergiyi tediye etmekle beraber tesisât-ı hayriye ve milliye ve mekâtibin idâreleri için dahi iâne ve sadaka akçeleri vermektedirler. Patrikhâne'nin selâhiyet ve kefâleti dairesinde cem' ve tedârik olunan iâne ve sadaka akçeleri mukâbilinde verilen adî makbuz ilmühaberleri tezkire-i aliyye-i mezkûrede emr ü iş'âr buyrulduğu vec-hile hükûmet-i seniyyenin tasdik ve ruhsatına ta'lik edildiği takdirde bunca yüz senelerdenberi tanınmış olan bir hukuk ve selâhiyet mahvedilmiş ve patrik ve marhasalar-dan itimad ve emniyet selb olunmuş demek olacaktır ki şu tedbir patrik ve marhasalar haysiyet ve nüfûzunun inkisârının ve vâridâtı millîyenin hasarını intâc edecek ve binâenaleyh müessesât-ı mezkûrenin emr-i idârelerini fukarâ ve muhtâcînin kayrılmalarını suûbete dûçâr ve bunları harap ve perişan eyleyecektir şu hâl Ermeni milletin dört-beş yüz senedenberi bâ-berevât-ı âliye hâiz olduğu hukuk ve selâhiyetin ve millet nizâm-nâmesinin bu makûle umûr-i hayriyeyi teşvik etmek vazifesine dair olan 45.maddesi fıkrasının hilâfında bulunmuştur imdi bu yolda ve bu maksada mebni iâne ve sadaka akçelerinin cem' ve tahsili patrik ve marhasaların mesûliyeti dâiresinde ve hükûmet-i seniyyenin ruhsatını muhtaç olmayarak ke'l-evvel cereyân eylemesi icâb eder çünkü patrik ve marhasaların millete karşı haysiyet ve nüfûzları bu sûretle muhafaza ve te'mîn olunabilir ve milletin müessesât-ı rûhânîye ve hayriyele-ri ve mektepleri ma'mûr kalabilir ve fukara ve muhtâcîne muâvenet edilebilir. Patrik-lik makamından bâ-takrîr istid'a vuku'bulmadıkça memâlik-i mahrûsenin hiçbir tarafında kilise ve mektep ve bunlara mûmâsil emâkin-i rûhânîye ve hayriyenin te'sis ve inşa'sına ve tecdîdine ruhsat verilmemesi hakkında tezkire-i aliyye-i mezkûrede "bun-da patrikhânenin luhûk-i vukûfu muvâfık-i usûl olacağından ba'demâ taşralardan bu misillü müsted'iyât ve iş'arat vukûunda evvel emirde Patrikhânedan suâl-i mütâlaa olunması" beyân ve iş'âr buyrulmuştur. Müstağni-i beyân olduğu üzere İstanbul Ermeni Patriğinin hukuk ve selâhiyet ve idâresi umûm Ermeni tebaa-i şâhâne üzeri-ne müstevlî bulunduğu misillü umûm müessesât-ı rûhânîye ve hayriye ve mekâtib-i millîye patriklik nezâreti tahtında bulunmuş olduğu ve bu misillü emâkinin lüzûm ve

ihtiyâcı ve mahall-i tesisi yalnız patriğin bileceği bir madde bulunduğu cihetle çünkü hükûmetle millet beyninde vasıta patrik bulunmuştur binâenaleyh bu makûle emâkinin bina ve inşa'sı ta'mîr ve tecdîdi lüzûmu ancak patriklik makamından bâ-takrîr hükûmeti seniyyeye arz olunmak ve cânib-i hükûmet-i seniyyeden dahi ruhsat i'tası için değil mahalli cemaati tarafından vukubulan müracaât üzerine hükûmet-i mahalliye tarafından vürûd eden inha ile patriklik makamından takdim olunacak takrîr esâs ittihaz buyrulmak icâb eder yoksa Patrikhâne'den yalnız suâl-i mütâlaa ile iktifâ buyrulduğu takdirde patrikin milleti takdim etmek ve devlet ve millet beyninde vasıta olmak sıfat ve haysiyeti izâe olur. Şimdi lazım gelir ki bu makûle marûzât doğrudan doğruya patriklik makamından hükûmet-i seniyyeye arz olunsun ve i'ta buyrulan ruhsat-ı seniyye patriklik takrîrine ittiba' buyrulsun ki patriklik hukuk ve selâhiyeti bâ-berât-ı âlî te'min buyrulmuş olan halde muhafaza olunmuş olsun manastırların ağnâm ve emlâk vergisinden ve a'sâr rusûmundan muâf tutulması ve hiç olmazsa bunların mahsûlât ve ağnâmından rehâbin ve hademe ve fukarânın kifâf-ı nefisleri için iktiza eden miktarın fazlasına nisbeten muayyen bir vergi alınması istid'âsı hakkında tezkire-i aliyye-i mezkûrede "bu madde isti'tâf kabilinden olmasıyla mevâdd-i müştekebîhâ meyânında beyân ve derci münasip bulunmadığı" iş'âr buyrulmuştur.

Ma'lûm olduğu vechile manastırlar zirâat için biraz miktar tarlalara bazıları dahi dün kıymetle hâne ve dükkanlara veyahut birkaç re's ağnâma mâlik olup bunların hasilâtı manastır ibadethânesinin yağı ile mumuna ve duâ-gûyân ruhân ve hademe ve fukarâsının ve ulûm-i ibtidâiyeyi ta'lîm eden sibyanın taayyüşlerine ancak kifâyet etmekte ve husûsen ki hasilât-ı mezkûrenin hemen nısfı miktarı tekye gibi her milletten giden gelen misafirlere sarf olunagelmekte olmasıyla bunlardan ehâd-i nâs sırasında emlâk ve ağnam vergisi ve a'sâr rusûmu talep ve ahz olunmakta ve bazen dahi teklifât-ı mezkûrenin istifası için eşya fûrûht ettirilmektedir ki bu yüzden bunlardan çoğu harap olmak haline varmış ve rehâbini dağılmak mecburiyetinde bulunmuşlar ve millet ve kilise zarârdide olmaktadır bu bâbda vaki olan talep emâkin-i ruhânîye ve hayriyenin harabiyetten vikâyeleri ve maksada hizmete devam eylemeleri madde-sine mübtenî olup hayrât ve duâ ve ta'lîm ve terbiye emsâli ve misafir kabul için tesis olunagelen emâkin-i mezkûrenin evâilde olduğu misillû bu gibi vergilerden muâf tutulması istid'âsını meclis-i acizânemiz tekrîr eder ve gerek bunların ve gerek kiliselerle müessesât-ı sâire akarât-ı mevkûfesinin cihet-i tasarruflarının te'min edilmesini istid'a eyler Ermeni milleti hakkında vaki olan suizân ve adem-i emniyetin izâlesine ve Anadolu'nun Ermeni meskûn olan mahallerinde ıslahât icrâsıyla bu yüzden vaki olan şikâyatın indifai esbâbının istikmâline dâir sebkededen istid'a hakkında tezkire-i aliyye-i mezkûrede "bu misillû ahvâlin patrikhâneye cihet-i taalluku olmamakla beraber Ermeni tebaa hakkında suizân ve adem-i emniyet gösterilmesi gibi bir halin kat'a aslı olmayıp sâye-i adâletvâye-i hazret-i padişâhîde Ermeni ahâli dahi sair sunûf-i teb'a gibi nimet-i asâyîş ve emniyetten kemâ-yenbağı müstefid ve mütenâim bulduklarından bundan cümlelerin emîn olması lazım geleceği" beyân ve iş'âr buyrulmuştur. Meclis-i acizânemiz evvel emirde ıslahât maddesinin Patrikhâneye cihet-i taalluku bulunup bulunmadığına dâir beyân-ı re'y ve mütâlaaya ibtidar eder.

Müstağni-i arz ve beyan olduğuna göre Ermeni milletinin idâre-i umûr-i rûhânîye ve millîyeleri umûmiyet üzere patrikliğe ve husûsiyet dairesinde dahi marhasalara

ait bulunmasıyla patrik ve marhasalar kendilerine ihâle ve tevdi olunmuş olan cemaati kilise dâiresinde saklamağa ve mezheb-i âhere dehâlet ettirmemeğe ve bunların ahlak-ı hasenesince tağayyür vukûa gelmemeğe ve terk-i vatanla mahall-i âhere nakl ve hicret etmemelerine ve âyal ve evlatlarını yüzü üstüne terk eylememelelerine cehd ü gayrette ve takayyüdât-ı mukteziyede bulunmak vazife-i rûhânîyeleri iktizâsından bulunmuştur. Fakat patrik ve marhasalar ve umûm rûhânîler Ermenilerin emniyet-i cân ve ırz ve malından mahrûm kaldıklarını ve silahsız Ermeniler bir takım müsellâh eşkiyaya karşı muhafaza edilmemekten ve eşkiyâyı merkûme men' ve te'dib olunmadıklarından terğîb ve teşvîk olunmakta bulduklarını ve cebren kızlar gelinler kaçırılmakta olduğunu ve ortada bir sebep-i meşrû ve hakîki bulunmaksızın bir takım bî-günâh Ermeniler nefy ü haps cezasına düşâr edilmiş olduklarını ve mezâlîm ve taaddiyât yüzünden Ermeniler mezheb-i âhere dehâlet eylediklerini ve mahall-i baîdeye hicretle gurbette perişân olageldiklerini ve'l-hâsıl Van ve Muş ve Bitlis ve daha sâir mahallerde köyler hâneler boşanıp harâbe halini kesbeylediklerini görüp de cemaatin şu hal-i ye's iştîmâli karşısında kabil midir ki bî-kayd bulunsunlar mevâdd-ı mülkiyedendir deyû marûzât ve müsted'iyâtta bulunmasınlar çünkü bir taraftan patrik ve marhasaların vazife-i rûhânîye ve pederâneleri ve diğer taraftan şimdiki hâl-i tâkatfersâ kendilerine tavassut hakkını vermiş ve vermekte bulunmuştur ki şu tavassuta her ne nâm verilirse verilsin Ermeniler hakkında vâki olan sûizan ve adem-i emniyet bahsine gelince bunun kat'a aslı olmadığı tezkire-i aliyye-i mezkûrede beyân buyrulmuş ise de kilise ve manastır ve mekteplerde icrâ olunan taharriyât ve on ve onbeş seneler akdem hükûmetin gözü önünde tab' ve neşrolunan kütüb ve resâil müelliflerinin nefyedilmiş ve bilâ memûriyet ortada bırakılmış olmaları ve müessesât-ı rûhânîye ve hayriye ve mekâtib için patrik ve marhasaların mezûniyet ve kefâletleri iktizasınca iâne ve sadaka akçelerinin cem' ve tedâriki zımnında hükûmet-i seniyyeden ruhsat istihsâline mecbûr edilip men' edilmeleri ve marhasaların bilâ tahkîk ve bilâ muhâkeme azl ü tebdilleri ve Dersâdeteye celbleri hakkında cânib-i hükûmet-i seniyyeden emir sūdûr edegeldiği ve taraf-ı hükûmetten ithâm veya mahkûm edilmiş ve haps ve tevkifleri iktiza eylemiş olan rûhânîler patrik ve marhasalara teslim olunmamakta oldukları ve kütüb-i rûhânîye ve mukaddesenin Ermeni tarihini men' edildiği ve daha sâir vukûât Ermeni milleti hakkında devletçe sûizan ve adem-i emniyet mevcût bulunduğunu ispat etmektedir şu adem-i emniyet ve sûizan Ermeni milletinin güya bir niyet-i mezmûme ve bir maksad-ı hafiyyesi bulunmasından ileri geldiği meydanda bulunmuştur. Evvel ve ahir arz ve beyan olduğuna göre Ermeni milletinin saltanat-ı seniyye-i ebed müddetin sâye ve himâyesi tahtında mezheb ve kilisenin ve milletin muhafazasından ve cân ve ırz ve malları hakkında emniyet-i kâmileye mazhariyetten başka bir arzu ve maksadı bulunmamıştır ki değil yalnız milletin menâfii hatta devletin menfaat-i sahîhası dahi böyle olmak icâb eder çünkü dünyada can ve ırzdan ve dinden ağır bir şey yoktur ânınçün bir cemaat ânı tehlikede görecektir olsa dâima sızlanmak mecbûriyetinde bulunur kezâlik malca olan emniyetsizlikte hiçbir kimse bî-kayd olamaz ne vakit emniyet-i cân ve ırz ve mâl ber-kemâl olur ise herkes iş ve gücü ile meşgûl olur ve binâenaleyh mülk ve ahali istifade eyler Anadolu'nun Ermeni meskûn olan mahallerinde idâre-i mülkiye ve adliye ve zâbitanın şekil ve hâl-i hazırı ve kezâlik vergi ve teklifât-ı miriye'nin sûret-i tarh ve tahsili Ermenileri refâh ve saadet-i hâle mazhar edememekte ve bilakis sefil ve

perişân etmekte bulunmuştur. Eğerci zât-ı şevket simât-ı hazret-i padişahî ve eslâf-ı izâmları taraf-ı eşreflerinden evkât-ı muhtelifede fermânlar neşrolunarak ıslahât icrâsı emr ü irade buyrulmuş ise de irâde ve va'd buyrulan ıslahât henüz icra olunmamış ve ahval-i esef-i iştimâl devam etmekte bulunmuştur ki bunu setretmek mülkün harap ve devlet ve milletin mutazzarır olmasına rûy-i rızâ göstermek demektir.

Taşralarda ika edilip patrikhâne tarafından evvel ve ahir tahriren ve şifâhen Bâbîâli cânib-i sâmisine arz ü beyân olunagelen mezâlîm ve taaddiyât ve oralarda umûr-i mülkiye ve adliye ve zabıtada vaki olan sui-isti'mâlât ve irâde-i mezkûrenin şekl ve tarz-ı hâzırî icrâ-yı adâlette ve müsellah eşkiyaya karşı silahsız Ermenileri muhafaza etmeğe kâfi ve kâfil olmadığı ve kezalik vergi ve mürettebât-ı seniyyenin tarh ve tahsili bir usûl-i âdile ve muttaride üzerine mübtenî bulunmadığı ve bir mahallin vergisinden ol mahal ahalisinin istifâde etmek hakk-ı tabî'si muhafaza edilmemekte olduğu malum şeyler olmakla meclis-i acizânemiz bunları tayin ve tafsile hacet görmez. İmdi biz ûhânîlerimiz bir çok tecrübe ile kanâat hâsıl etmişiz ki Anadolu'da Ermeni iskân eden mahallerin ahvâl-i hâzırâsı hasebiyle cemaatimiz refâh-ı hâle ve saâdete mazhar ve emniyet-i cân ve ırz ve mala nâil olamayacak ve idâre-i mülkiye ve adliye ve zabıtaca ve vergilerin tarh ve tahsil ve tahkîkleri hususlarınca vaki olan sui-istimâlâtтан kurtulamayacaktır ve çünkü devlet-i aliyye-i ebed müddetin menfaat-i sahîhasının te'min ve muhafazası hususu metbû-i muazzamımız şevketlü padişahımız efendimiz hazretlerinin matlûb ve mültezem-i âli-i cenâb-ı cihânbânileri bulunmuş olduğundan ve bunun mülkün ma'mûriyet ve terakkîsiyle ve tebaa-i şâhânelerinin serbesti-i mezheb ve refâh ve saâdet-i hâle nâil olmalarıyla husûle geldiği derkâr bulunduğundan imdi bir taraftan mülk ve devletin menfaatini ve diğer taraftan Ermeni tebaa-i şâhânelerin taht-ı âlî baht-ı Osmâniye olan sadakat ve vazifesini ve buna mukâbil hâiz olduğu hukukunu nazara alarak millet nâmına rica ederiz ki evvela Ermeni milletin hukuk ve imtiyazât-ı rûhânîyesi hâl-i sâbıkına irca' ve muhafazası saniyen Anadolu'nun Ermeni meskûn olan mahallerinde ıslahâtın bilâ te'hir icrâsı zımında vesâtet ve delâlet buyurasınız zât-ı vâlâlarına aynen mal'ûmdur ki tarihi vukûâtla ve devletin kuyûdât-ı resmiyesiyle müsbet olduğuna göre Ermeni milleti kadîmden beri taht-ı âlî baht-ı Osmâniye en sadık tebaadan bulunmuş ve nice hidemât-ı hasene ibrâz eylemiş olarak mezheb ve kavmiyeti ilâ nihâye muhafaza olunacağı itikâd-ı kavîsinde bulunmuştur. Nasıl ki cennetmekân firdevs-i âşiyân Ebû'l-feth Sultân Mehmed Hân-ı sâni hazretleri Cenâb-ı Hakkın meşîyet-i sâmedâniyesiyle İstanbul'u feth edip taht-ı âlî baht-ı Osmâniyi bu şehirde şehirde takrîr buyurdıklarında İstanbul patrikliğine tayin ve nasb olunan Hovakim efendinin zaten kilise tarafından verilmiş olan hukuk ve selâhiyeti fâtihi müşârûnileyh hazretleri temin buyurmuş olduğu misillü halef-i zî-şeref-i şâhâneleri dahi te'kîd buyurmuşlar ve cennetmekân gazi Sultân Abdülmecit Hân hazretleri selh-i şa'bân 1269 tarihiyle müverrah ve bâlâsı hatt-ı hümâyûnlarıyla müveşşâh olarak patrikül-vakt Agop efendiye hitâben inâyet ve ihsân buyurmuş oldukları fermân-ı alîleriyle "Ermeni milletinden bulunan teb'a-i sâdika-i şâhânem rehâbînine ecdâd-ı izâm-ı meâl-i nihâdım taraflarından ihsan buyurmuş ve taraf-ı pâdişâhânemden dahi takrîr ve ibka kılınmış olan imtiyazât-ı mahsûsa-i ruhânîyenin ve memâlik-i mahrûse-i şâhânemde kâin kilise ve manastırlarla anlara merbût arazi ve emlâk ve sâir mevâki-i

mezhebiyenin ve bu misillü ibâdetgâhlara ve rehâbinine mahsûs muâfiyât ve hukukun ve'l-hâsil patrik ve marhasaların şurût-i kadîmelerini mutazammın berâtlarda münderic ve mestûr olan bu misillü imtiyazât ve müsâadâtın her vakitte halelden vikâyesi matlûb ve mültezem-i mülûkânem olmağla işbu maksad-ı âli-i şâhânemin be-tekrâr te'kid ve i'lânıyla buna hiçbir vechile hâlel gelmemesi ve bunun hilâfında hareket edenler gazâb-ı mülûkâneme mazhar olacaklarını bilmeleri husûsuna irâde-i kâtia-i mülûkânem adâlet efzâ-yı sünûh ve sūdûr olmuş ve bu bâbda taraflarından bir gûne tekâsül vukûa gelir ise i'tizara mahal kalmamak için keyfiyet lâzım gelen memûrin taraflarına bildirilmiş olmağın bunun tamamen ve hakikaten icrası maksad-ı âli-i şâhânem olduğunu i'lânen ve te'kiden Divân-ı Hümâyûnumdan işbu emr-i celîlî'l kadrîm isdâr olunduğu sen ki patrik-i mümâileyhsin keyfiyet malûmun oldukda işbu emr-i şerîfimin ale'd-devâm mûcib ve muktezâsı üzere amel ve hareket ve hilâfından tevâkki ve mücânebet ve işbu karar-ı kat'îye mübâyin bir şey zuhûrunda derhal Bâbîâlî'mize beyân ve ifâdeye müsâraat eylesin şöyle bilesin alâmet-i şerîfeme itimad kılâsın" deyû emr ü fermân buyurmuş oldukları gibi ğurre-i C 1272 tarihiyle ihsân ve neşr buyurmuş oldukları İslahât Fermân-ı âlîsiyle dahi patrik ve marhasalık hukuk ve imtiyazâtı te'min ve tasdik buyurmuşlardır. Metbû-i muazamamız pâdişâh-ı adâlet iktinâh ve şehinşâh-ı farûk-i câh efendimiz gazi sultân Abdülhamit Hân-ı Sâni hazretleri te'sîs ve neşr buyurmuş oldukları Kanûn-i Esâsi'nin II.bendinin "Memâlik-i Osmâniyede marûf olan bi'l-cümle edyânın serbesti-i icrâsı ve cemaat-i muhtelifeye verilmiş olan imtiyazât-ı mezhebiyenin kemâkân cereyânı devletin taht-ı himâyesindedir" fıkrasıyla hukuk ve imtiyazât-ı mezhebiyeyi te'min buyurmuşlardır. Kilise tarafından patrik ve marhasalara verilmiş olup selâtin-i izâm hazerâtının berevât-ı âlîleri ve millet nizâmnâmesiyle te'min ve muhafaza edilmiş olan imtiyazât-ı rûhânîye ve hukuk ve selâhiyet ve iktidâr şâyân-ı teessüftür ki bâlâda arz ü tafsil olunan hâle düçâr olmuş ve birkaç patriklerin tahriren ve şifâhen ol-kadar marûzât ve müsted'iyâtı semeresiz kalmıştır. Bâlâda arz ü beyân olunan mevâddan başka şâyân-ı dikkat ve itinâ diğer maddeler dahi bulunup anlar hakkında dahi icabât-ı serâsının icrası muktazîdir. Şöyle ki henüz isbât-ı rüşd etmeyen Ermenilerin İslâmiyete dehâletleri kabul olunmakta bulunmuş ve ebeveyninden kabul-i İslâmiyet edenlerin evlâd-ı siğârı bunlara teslim olunmakta olup bu çocuklar islâmiyette tevellüt etmiş gibi haklarında İslâm muâmelesi icra olunmuş ve bunlardan vefât eden dahi imâmlar marifetiyle müslimîn makberesinde defn edilmiştir. İşte şu hallerden naşi marhasalık ve husûsiyle patriklik vezâif ve memûriyetinin ifâsı maddesi bir hâl-i tâkatfersâya varmış ve hukuk ve imtiyazât-ı rûhânîye ve mezhebiye hâl-i sabık ve kadîmine irca' ve ibka ve Anadolu'da Ermeni sâkin olan mahallerde idâre-i mülkiye ve adliye ve zabıtaya ve vergilerin tarh ve tahsil ve tahsisleri cihetlerince İslahât icrâ buyrulmadıkça me'yûs ahaliye karşı patrik ve marhasalık vazifesinin ifâsı gayr-ı kaabil bulunmuştur. Binâenaleyh meclis-i acizânemiz me'mûl eder ki zât-ı vâlâları tanzim olunan işbu mazbata-i cevâbiyeyi merci-i âlîsine i'tasına ve is'af ve icrâsı zımnında milletin marûzâtını atebe-i felekmertebe-i hazret-i şehriyâriye kadar arz ve takdim himmet buyurursunuz.